

Univerzita Karlova
Pedagogická fakulta

Katedra občanské výchovy a filozofie

BAKALÁŘSKÁ PRÁCE

Josef Kořenský a jeho pedagogický přínos
Josef Kořenský and his pedagogical contribution

Aneta Kučáková

Vedoucí práce: prof. PhDr. Jan Županič, Ph.D.

Studijní program: Specializace v pedagogice

Studijní obor: Dějepis se zaměřením na vzdělávání-Základy společenských věd se
zaměřením na vzdělávání

Odevzdáním této bakalářské práce na téma *Josef Kořenský a jeho pedagogický přínos* potvrzuji, že jsem ji vypracovala pod vedením vedoucího práce samostatně za použití v práci uvedených pramenů a literatury. Dále potvrzuji, že tato práce nebyla využita k získání jiného nebo stejného titulu.

V Praze dne 26. 4. 2020

Na tomto místě bych ráda poděkovala panu prof. PhDr. Janu Županičovi, Ph.D. za odborné vedení mé bakalářské práce, za jeho vstřícnost, cenné rady a podněty, jež pomohly při jejím vzniku. Rovněž bych chtěla poděkovat bývalému řediteli Státního okresního archivu Svitavy se sídlem v Litomyšli panu Mgr. Oldřichu Pakostovi za odborné rady a doporučení literatury či pramenů, které jsem v této práci použila.

ABSTRAKT

Tato bakalářská práce zachycuje život pedagoga, cestovatele, spisovatele a entomologa Josefa Kořenského, jenž žil ve druhé polovině 19. století a v první polovině 20. století. V této práci se mimo jiné nachází rozbor pramenů a literatury, ze kterých jsem vycházela. Hlavním cílem předkládané bakalářské práce je analýza života Josefa Kořenského v souvislosti s jeho pedagogickým působením na historickém pozadí 19. století. Kapitola o vývoji školství ve zmíněném období vysvětlí změny ve školských zákonech, které ovlivnily studium a následnou učitelskou praxi Josefa Kořenského. Práce se věnuje jednotlivým místům jeho učitelského působení, kde postupně sbíral své zkušenosti. Bude představeno historické pozadí těchto míst, nejpodrobněji města Litomyšle, přičemž hlavním zdrojem informací budou prameny pocházející z 2. poloviny 19. století. Nebude opomenut ani pestrý společenský život 19. století, jehož se Kořenský aktivně účastnil. Josef Kořenský byl kromě výborného pedagoga také cestovatel, proto se v této bakalářské práci nachází kapitola o jeho cestovatelských zkušenostech. S cestováním souvisí jeho publikační činnost, která významně přispěla k rozvoji české vzdělanosti ve 2. polovině 19. století. Na závěr budou shrnuty úspěchy a ocenění Josefa Kořenského, kterých během svého dlouhého života dosáhl. Přínosem této bakalářské práce by mohlo být přiblížení dnes méně známé osobnosti Josefa Kořenského, který je příkladem výborného pedagoga a vysoce vzdělaného člověka, jenž se snažil posunout českou vzdělanost kupředu.

KLÍČOVÁ SLOVA

Josef Kořenský, biografie, pedagogika 19. století, vzdělávání

ABSTRACT

This bachelor work is about teacher, traveller, writer and entomologist Josef Kořenský who lived in the second half of the 19th century and the first half of the 20th century. This work contains analysis of historical sources and literature which justifies their use. The main goal of this work is to analyse Kořenský's life in connection with his pedagogical contribution in the 19th century. A chapter about development of education in this century clarifies changes in education laws which influenced Josef Kořenský's life and pedagogical practice. This work also follows places where Kořenský gained his first pedagogical experiences with focus on Litomyšl town. The most of information about schools in Litomyšl town are taken from historical sources from the second half of the 19th century. In this work is also mentioned interesting social life of the 19th century because Josef Kořenský was active participant in many important events. Big part of his life he spent traveling. That is the reason why there is a chapter about his travel experiences. In connection with traveling he wrote many books and his publication of travel experience had big impact on educational development of Czech society in the 19th century and the 20th century. In conclusion I mention Kořenský's achievements and awards of his life. The contribution of this work might be describing of Josef Kořenský's personality which is unknown to many people. His legacy is very important for Czech society and it should not be forgotten.

KEY WORDS

Josef Kořenský, biography, pedagogy of the 19th century, education

Obsah

Úvod.....	7
1 Vývoj školství v 19. století.....	11
1.1 Školské reformy	11
1.2 Systém vzdělávání učitelů.....	15
2 Mladá léta Josefa Kořenského.....	18
2.1 Studia v Praze.....	20
2.1.1 Dům U Halánků	21
2.2 Radnické období.....	22
2.3 Působení v Litomyšli.....	23
2.3.1 Litomyšlské školy	25
3 Život na Smíchově	31
3.1 Učitelem na měšťanské dívčí škole.....	31
3.1.1 Kořenského výuka.....	32
4 Josef Kořenský jako cestovatel	34
4.1 Osvětová a publikační činnost Kořenského	36
4.2 Životní úspěchy a ocenění Josefa Kořenského.....	38
Závěr	42
Seznam pramenů a literatury	43

Úvod

Josef Kořenský byl ve své době známý objevitel přírody, cestovatel, cestopisný spisovatel a především učitel. Přestože to byl velmi činorodý a inspirativní člověk, v dnešní době není známý. Na druhou stranu je to celkem pochopitelné, neboť 19. století bylo protkané významnými osobnostmi, mezi nimiž se jméno Josefa Kořenského jednoduše ztrácí. Chtěla bych proto v této bakalářské práci význam jeho osobnosti a přínos pro společnost přiblížit. Dalším důvodem výběru tématu byla spojitost s městem Litomyšl, které bylo v 19. století jakýmsi centrem české inteligence ve východních Čechách. Josef Kořenský během svých mladých let v Litomyšli sbíral zkušenosti v učitelské praxi, ale také se aktivně účastnil veřejného života a rozvíjel svůj hudební talent. Dalším důležitým aspektem výběru tématu je, že díky studiu života Josefa Kořenského mohu propojit pedagogický, historický i společenský pohled na dané téma, které souvisí s mým zaměřením v rámci studijního oboru.

Hlavním cílem práce je sledování životní dráhy Josefa Kořenského v kontextu doby 19. století, kdy proběhla řada změn ve školské i celospolečenské oblasti. Zaměřím se na to, jak tyto změny ovlivnily život nebo pedagogickou praxi Josefa Kořenského. Dalším cílem je zjistit, jaký byl pedagog, a jakým způsobem ovlivnil vzdělávání a společnost v tehdejší době. Pro naplnění těchto cílů je nezbytně nutné zabývat se i různými podkapitolami, které jsou potřebné pro hlubší pochopení dané problematiky. Proto první kapitola patří vývoji školství od založení vzdělávací povinnosti až po zavedení povinné školní docházky v 19. století. Kapitulu jsem zařadila jako první, protože vysvětluje, jak fungovalo školství v průběhu života Josefa Kořenského od jeho studentských let až po dobu, kdy dosáhl vrcholu své pedagogické kariéry. V následující kapitole se věnuji jeho osobnímu životu a zejména vzdělávání během dětských a studentských let. Důležitým opěrným bodem v jeho životě byl dům U Halánků, a proto podkapitola věnující se tomuto tématu, je zařazena hned poté. Vzhledem k tomu, že jeden z mých hlavních cílů je pohled na Josefa Kořenského jako na pedagoga, jsou další kapitoly věnovány jeho pedagogické praxi. V kapitole o radnickém období nastíním jeho učitelské začátky a poté se přesunu do období v Litomyšli. Díky přístupu ke školním kronikám a regionální literatuře jsem zjistila zajímavé informace o květnaté historii Litomyšle a o samotném Kořenského působení ve městě, a proto se této kapitole věnuji podrobněji. Vrcholu své pedagogické práce Josef Kořenský dosáhl na Smíchově, kde působil do konce svého života. V kapitole o smíchovském období se zaměřuji na jeho pedagogickou praxi a pestrý společenský život. A v neposlední řadě zmíním

cestovatelské zážitky Josefa Kořenského, díky kterým obohatil společnost i žactvo v 19. století o jedinečné poznatky.

Pro badatelskou práci zabývající se osobností Josefa Kořenského je k dispozici poměrně velké množství pramenů. Největším zdrojem informací o životě a zejména cestovatelské kariéře Josefa Kořenského se nachází v *Archivu Náprstkova muzea asijských, afrických a amerických kultur (dále ANpM)*. V osobním fondu Josefa Kořenského je uložena jak písemná pozůstalost, tak i obrazová a hmotná v podobě fotografií, pohledů, vyučovacích pomůcek, či drobných osobních předmětů.¹ Jak jsem již zmínila, v mé práci bude důležitou rovinou pedagogické působení Josefa Kořenského. Pro jeho zpracování jsou podstatné *Státní okresní archivy Rokycany a Svitavy*. Vycházela jsem nejvíce z kronik chlapecké a dívčí školy nacházejících se ve *Státním okresním archivu Svitavy se sídlem v Litomyšli*.² Díky pravidelným zápisům je možné vyhodnotit fungování školy a také zjistit, jak si jako učitel na litomyšlské škole Josef Kořenský vedl. Kromě školních kronik jako zdroj informací související s Josefem Kořenským poslouží záznamy z učitelských konferencí a korespondence.³

Dosud ještě nebyla sepsána kompletní biografie, ze které by bylo možné utvořit ucelenou představu o osobnosti Josefa Kořenského. Informace o jeho životě jsem proto čerpala z výběru rozmanité literatury. Nejvíce jsem vycházela z publikace Jiřiny Todorové a Jana Chovanečka s názvem *Kolem světa: Sbírká z fotografií z cest Josefa Kořenského v Náprstkově muzeu* z roku 2011. Kniha pro mě byla důležitá především z hlediska orientace v životě Kořenského, díky čemu jsem pak mohla dohledat další informace v jiné podrobnější literatuře. *Kolem světa* obsahuje mimo jiné souhrn Kořenského cest a fotografie, které jsou uloženy v ANpM. Kniha vychází z předešlých prací obou autorů. J. Todorovová vycházela ze svých odborných článků, jedním z nich byla například *Pozůstalost Josefa Kořenského v knihovně Náprstkova muzea*.⁴ Josef Chovaneček je autorem obsáhlé diplomové práce, která

¹ Informace jsem čerpala z knihy: TODOROVÁ, Jiřina – CHOVANEČEK, Jan: *Kolem světa. Sbírká fotografií z cest Josefa Kořenského v Náprstkově muzeu asijských, afrických a amerických kultur*. Praha: Národní muzeum, 2011.

² Státní okresní archiv Svitavy se sídlem v Litomyšli (dále jen SOKA Svitavy), fond Národní škola chlapecká v Litomyšli, inv. č.s. 1, Kronika chlapecké školy v Litomyšli 1848-1879, SOKA Svitavy, Kronika obecné a měšťanské dívčí školy.

³ SOKA, Protokoly o učitelských na obecné škole v Litomyšli odbývaných konferencích 1871-1883, fond Národní škola chlapecká v Litomyšli, inv. č. 5, SOKA Svitavy, fond Místní školní rada v Litomyšli, kart. 1, Korespondence 1873-1904.

⁴ TODOROVÁ, Jiřina: *Pozůstalost Josefa Kořenského v knihovně Náprstkova muzea*. In: *Problematika historických a vzácných knižních fondů 2010*. Sborník z 19. odborné konference. Olomouc, 20. - 21. října 2010. Ed. Krušínský, Rostislav. Olomouc 2011, s. 11-17.

pojednává o Kořenského přínosu pro českou společnost.⁵ Zdrojem autentických vzpomínek na některé životní etapy Josefa Kořenského se pro mě stala jedna z jeho vlastních knih *Vzpomínky na domov a cizinu*.⁶ Ačkoliv kniha není příliš obsáhlá, pomohla mi lépe pochopit, čím se Josef Kořenský řídil při prožívání svého života. Životopisný nástin Josefa Kořenského je dále popsán ve výroční zprávě *Klubu přátel ze starého Smíchova za rok 1938*, jejímž autorem byl Zdeněk Sovák, který shrnul život člena spolku a dobrého přítele na základě výpovědi pamětníků a samotného Josefa Kořenského. Podobný, avšak podrobnější záznam sepsal Bohumil Vavroušek na základě vzpomínek pamětníků na pestrý život plný zážitků k 90. narozeninám Josefa Kořenského.⁷ V obou statích jsou obsažena především přívětivá slova, která zobrazují Josefa Kořenského v tom nejlepším světle, takže to nelze považovat za zcela objektivní zdroj informací.⁸ Zmíněná životopisná díla popisují Josefa Kořenského jako bezchybného a nekonfliktního člověka, v jehož společnosti by si každý přál být. Trochu jiný pohled na Kořenského přináší publikace Marie Faltysové *Učitel a cestovatel Josef Kořenský (1847-1938)*⁹, kde se dozvíme také o problémech, se kterými se potýkal v Litomyšli. Autorka poukazuje na spory v pedagogickém sboru, ale také na důvody politické, přičemž vychází ze široké pramenné základny litomyšlského archivu. Další publikace, která souvisí s historií města Litomyšl, je Nejedlého *Litomyšl, tisíc let českého města*. Autor pojímá dějiny města jako sérii portrétů osobností, které přispěly k rozvoji společenského života. Zvolil v podstatě beletristickou metodu, kterou se snaží na základě zpodobnění historické osobnosti ukázat obraz doby. Díky své umělecké formě je kniha zajímavá pro širokou vrstvu čtenářů, ale zároveň neztrácí na odbornosti. Ve své práci využiji druhé vydání tohoto svazku, v němž autor popisuje 2. polovinu 19. století se značným sepětím k národnímu obrození. O Josefu Kořenském se zmiňuje v souvislosti s příchodem nových učitelů, kteří přispěli ke kulturnímu rozvoji města.¹⁰ Bývalý ředitel archivu v Litomyšli a také entomolog Oldřich Pakosta vydal publikaci *Entomologové Litomyšlska*,

⁵ CHOVANĚČEK, Jan. *Přínos Josefa Kořenského (1847-1938) k rozšiřování obzorů české společnosti*, vyd. Hradec Králové: Pedagogická fakulta, Univerzita Hradec Králové, 2000.

⁶ KOŘENSKÝ, Josef. *Vzpomínky na domov a cizinu*, Státní nakladatelství v Praze, 1929.

⁷ VAVROUŠEK, Bohumil. *Dr. Josef Kořenský (životopisná stat' a hrst přátelských vzpomínek k jeho devadesátce)*. Praha: soukromý tisk, 1937.

⁸ SOVÁK, Zdeněk: *RNDr. h. c. Josef Kořenský, přírodovědec, pedagog, cestovatel a spisovatel*. Životopisný nástin. In: Klub přátel starého Smíchova. Výroční zpráva za rok 1938. Praha 1938. s. 35-41.

⁹ FALTYSOVÁ, Marie. *Učitel a cestovatel Josef Kořenský (1847-1938)*. In: Zprávy z muzeí od Trstenické stezky, Litomyšl 1969.

¹⁰ NEJEDLÝ, Zdeněk: *Tisíc let života českého města II*, Praha: státní nakladatelství politické literatury, 1953.

ve které nechybí jméno Josefa Kořenského. Autor vycházel z již vydaných knih pojednávajících o Kořenském.

O tom, jak se Josefu Kořenskému po odchodu z Litomyšle dařilo na Smíchově, píše Terezie Duchácká (1855-1930) ve svém díle *Dějiny smíchovského školství*.¹¹ Autorka byla zároveň učitelkou a dlouholetou ředitelkou na obecné dívčí škole, jejíž kniha svým detailním popisem dějin smíchovských škol připomíná spíše kroniku. V knize jmenuje všechny učitele, kteří na jednotlivých školách působili v průběhu 2. poloviny 19. století a mezi nimi se objevuje i jméno Josefa Kořenského, jehož úspěchy autorka shrnuje v jedné z kapitol. Pro načrtnutí cestovatelské kariéry Kořenského ve spojení s domem U Halánků jsem zvolila druhý svazek díla *Čeští cestovatelé* od Josefa Kunského.¹² Autor na základě deníků cestovatelů a jejich korespondence přibližuje cestovatelství druhé poloviny 19. století. *Dům u Halánků* a osobnost Vojty Náprstka podrobněji reflektuje přírodovědec, odborný spisovatel a novinář Stanislav Filip Kodým (1811-1884). Jeho dílo je velmi autentické, jelikož bylo psáno přímo ve 2. polovině 19. století.¹³

V kapitole o vývoji školství jsem vycházela především z publikace *Pedagogika pro učitele*, v níž autoři předkládají přehled školských reforem v habsburském soustátí.¹⁴ Vývojem školství na našem území se zabývá velké množství autorů. Michail Nikolajevič Kuzmin popsal dějiny školství Československa s poměrně ideologickým nádechem komunismu, přesto přináší důležitá fakta založená na odbornosti.¹⁵ Podrobně se školstvím zabývá také pedagog Vladimír Štverák, který napsal více knih týkajících se oboru pedagogiky. Vycházela jsem z jeho děl *Stručný průvodce dějinami pedagogiky* a *Dějiny pedagogiky II*.¹⁶

¹¹ DUCHÁCKÁ, Terezie: *Dějiny smíchovského školství*. Praha: T. Duchácká, 1930.

¹² KUNSKÝ, Josef. *Čeští cestovatelé*. 2. díl. Praha: Orbis, 1961. Poznání světa (Orbis).

¹³ KODYM, Stanislav: *Dům u Halánků. Vzpomínky na Vojtu Náprstka*. Praha: Československý spisovatel, 1955.

¹⁴ VALIŠOVÁ, Alena; KASÍKOVÁ, Hana a kol. *Pedagogika pro učitele*. Praha: Grada, 2007.

¹⁵ KUZMIN, Michail Nikolajevič. *Vývoj školství a vzdělání v Československu*. Praha: Academia, 1981.

¹⁶ ŠTVERÁK, Vladimír a Milada ČADSKÁ. *Stručný průvodce dějinami pedagogiky*. Praha: Karolinum, 1997, Vladimír. *Dějiny pedagogiky*. Díl 2. Praha: Univerzita Karlova, 1981.

1 Vývoj školství v 19. století

Vzhledem k tomu, že se v předkládané práci budu věnovat z větší části pedagogické činnosti Josefa Kořenského, je na místě abych zmínila důležité změny ve školství v průběhu 18. a 19. století. V této kapitole se budu zabývat postupným vývojem školství v habsburském soustátí od dob reforem Marie Terezie až po vydání zákonů ve 2. polovině 19. století, které významně ovlivnily školství v našich zemích.

1.1 Školské reformy

Zásadní změny v dějinách českého školství nastaly v poslední třetině 18. století, kdy byla zavedena všeobecná vzdělávací povinnost pro děti poddaných. V době osvícenství je pochopitelné, že hlavní příčiny těchto změn byly ekonomické. Stát potřeboval vzdělané a schopné lidi, kteří budou přispívat společenskému pokroku.¹⁷ Zaháňský opat Ignác Felbiger vypracoval nový školní řád na podnět Marie Terezie v roce 1774, který vešel v platnost 1. ledna 1775. Zákon stanovoval vzdělávací povinnost pro všechny děti od šesti do dvanácti let, pro chlapce i dívky bez rozdílu sociálního postavení a vyznání. Jak je často mylně uváděno, zákon nenařizoval povinnou školní docházku v dnešním slova smyslu. Děti navštěvovaly farní (triviální), hlavní nebo normální školy a v neděli chodily na tzv. opakovací hodiny. Ve většině vyjmenovaných školách se dívky a chlapci vzdělávali společně, pouze v lidnatějších městech vznikaly oddělené dívčí třídy, případně samostatné dívčí školy. Některé děti, zejména ty, které pocházely ze šlechtických rodin, se vzdělávaly soukromě v domácím prostředí, a v takovém případě musely dvakrát do roka docházet do hlavní školy, kde byly jejich znalosti ověřeny. Tereziánský školní řád v roce 1805 nahradil Všeobecný školní zákon, který však znamenal určitý krok zpět. Jeho hlavním cílem bylo vychovat spíše poslušné a snadno ovladatelné poddané než občany s vlastním názorem. Došlo také k posílení vlivu církve ve školství, která měla do výuky náboženství začlenit výchovu k mravnosti. Pro většinu obyvatel českých zemí, zejména pro venkovany, kteří žádnou školou nikdy neprošli, bylo zavedení vzdělávací povinnosti nepochopitelné. Škola zasahovala do jejich obvyklého rytmu života, a tak častokrát zákon nerespektovali. Přestože v 90. letech 18. století byly triviální školy rozšířeny téměř po celém území Čech, školní

¹⁷ VALIŠOVÁ, Alena; KASÍKOVÁ, Hana a kol. Pedagogika pro učitele. Praha: Grada, 2007, s. 69.

docházka se stále netýkala asi třetiny venkovských dětí. Přes všechny snahy učitelů, farářů a úřadů trval boj o umožnění vzdělávání pro všechny děti až do první poloviny 19. století.¹⁸

Reformy Marie Terezie a Josefa II. nepochybně přispěly k rozvoji a ke zkvalitnění dosud existujícího školství. K realizaci reforem ve velké míře přispělo zavedení státního dozoru nad školstvím a uplatňování sankcí vůči rodičům, kteří svoje děti do škol neposílali. Na druhou stranu habsburské centralistické tendence nebraly ohledy na národnostní specifika v zemi. Také proto se stalo v době předbreznové školství tématem, kterým se začali zabývat vlastenci a snažili prosadit jeho zlepšení. Bylo nutné, aby došlo k potřebným vnitřním změnám ve školství, týkajících se především vzdělávání učitelů, zlepšení kvality výuky a zavedení českého jazyka na školách. Výrazným zásahem do školství byl konkordát mezi státem a církví z roku 1855. Školy v Rakousku od toho momentu spadaly pod dohled církve, která schvalovala učebnice, rozhodovala o obsazení učitelských míst a náboženskými obřady svazovala běh školy. Nové podmínky ve školství nastaly po zrušení absolutismu a zejména po vydání tzv. prosincové ústavy v roce 1867, kdy vzniklo dualistické Rakousko-Uhersko. Pro jednotlivé národnosti v zemích Předlitavska nová ústava znamenala hospodářskou, kulturní a občanskou svobodu. Dále umožňovala zřizování škol podle potřeb jednotlivých zemí a vzdělávání v mateřském jazyce.¹⁹ V roce 1868 nový zákon ustanovil zrušení konkordátu z roku 1855 a došlo tak k zásadnímu ujasnění ve vztahu mezi státem a církví. Zákon omezil vliv církve na celý systém vzdělání a potvrdil svrchované právo státu na řízení školství.²⁰ Novým ministrem věcí církevních a vyučování se stal liberální politik a člen panské sněmovny dr. Leopold Hasner. Podle něj se nazývá významný říšský zákon, vydán 14. května v roce 1869, který zcela zásadně ovlivnil elementární školství. Byla zavedena povinná školní docházka a prodloužená ze šesti na osm let, takže děti povinně navštěvovaly školu až do svých čtrnácti let. Povinná školní docházka byla založená na těchto zásadách:

- Věda a vyučování jsou svobodné
- O náboženské vyučování pečuje církev, státu náleží vrchní dozor
- Všechny jazyky jsou si rovny

¹⁸ LENDEROVÁ, Milena, Tomáš JIRÁNEK a Marie MACKOVÁ. *Z dějin české každodennosti: život v 19. století*. Vydání druhé, doplněné. Praha: Univerzita Karlova, nakladatelství Karolinum, 2009, s. 197-198.

¹⁹ VALIŠOVÁ, Alena; KASÍKOVÁ, Hana a kol. *Pedagogika pro učitele*. Praha: Grada, 2007, s. 72-73.

²⁰ KUZMIN, Michail Nikolajevič. *Vývoj školství a vzdělání v Československu*. Praha: Academia, 1981, s. 102.

- Jako administrativní a dozorčí orgány se zřizují zemské, okresní a místní školní rady
- Učitelé se vzdělávají na čtyřletých učitelských ústavech jednotně pro národní školy, náklady hradí stát²¹

Podle Hasnerova zákona se obecné školy dělily na tzv. obyčejné školy obecné a na školy měšťanské, které postupně nahradily triviální a hlavní školy. Na obyčejných školách učitelé především vedli děti k mravnosti a zbožnosti. Mezi další úkoly patřilo rozvíjení poznání, které bylo základem pro následující vzdělání. Existovaly jak veřejné, tak soukromé obecné školy. Obsah vzdělání se skládal z náboženství, jazyku, počtů, reálií, psaní, geometrie, zpěvu a tělocviku. Děvčata měla navíc hodiny ženských prací a nauku o domácím hospodářství. Zákon také povoloval zřizování mateřských škol v blízkosti škol obecných. Měšťanské školy byly považovány za prestižnější než obecné, ale obě školy fungovaly na podobném principu. Hlavní rozdíl byl ten, že děti na měšťankách získávaly vyšší úroveň vzdělání. Obsah vzdělání na měšťankách tvořily tyto předměty: náboženství, jazyk a písemnosti, dějepis, zeměpis, přírodopis a přírodopis, aritmetika, geometrie, technické kreslení, vedení hospodářských knih, krasopis, zpěv a tělocvik. Měšťanské školy se dělily na osmileté, tříleté samostatné, nebo na tříleté, které se spojily s pětiletou obecnou školou. Děti tak měly možnost vystudovat základní vzdělání buďto na osmileté obecné škole nebo na měšťanské škole, a jako poslední možnost se nabízelo vzdělání na pětileté obecné škole, na kterou navazovala tříletá výuka na měšťanské škole.²²

Hasnerova reforma byla také zásadní ve změně odměňování učitelů elementárních škol. Bylo uzákoněno, že učitel může být ohodnocen pouze peněžním platem, do té doby byli často ohodnocováni pouze naturáliemi. Platy učitelů se lišily podle škol, na kterých učili. Profesori gymnázia, jakožto absolventi univerzit, měli plat stejně vysoký jako státní úředníci, tudíž mnohem vyšší než učitelé obecných nebo měšťanských škol. Nicméně nejnižší plat měli učitelé škol obecných, kde se výše platu určovala navíc podle velikosti vesnice, v níž působili. Pokud tedy učitel přestoupil do větší vesnice nebo města, tak to bylo bráno jako povýšení a dostával vyšší plat. Učitelé měli zakázáno přijímat peněžní odměny za kostelnické služby nebo soukromé hodiny. Pozitivní zprávou pro ně však bylo zavedení opatření, na jehož základě byly učitelům zvyšovány platy každých pět let o deset procent.

²¹ ŠTVERÁK, Vladimír – ČADSKÁ, Milada, *Stručný průvodce dějinami pedagogiky*, Praha: Karolinum, 1997, s. 74.

²² VALIŠOVÁ, Alena; KASÍKOVÁ, Hana a kol. *Pedagogika pro učitele*. Praha: Grada, 2007, s. 74.

Ředitelé a řídicí učitelé získávali k platu navíc funkční příplatky. K významné změně v rámci odměňování učitelů došlo v roce 1875, kdy byla vydána novela platových předpisů. Nejzásadnějším opatřením bylo zavedení rovnosti platů mužů a žen v učitelském povolání (dosud ženy dostávaly jen 80 procent platu mužů). Bylo zároveň požadováno, aby se učitelky plně věnovaly svému povolání, a proto jim byl nařízen celibát. Zákon, kterým byl celibát literních a industriálních učitelek zrušen vyšel až v roce 1919.²³ V důsledku rozšíření učitelských spolků na konci 19. století se čím dál více učitelů v rámci spolku, zajímalo o zlepšení svých platových podmínek. Učitelé poukazovali především na náročnost a význam jejich povolání. Postupně bylo učitelům vytýkáno, že se nezajímají o nic jiného než o výši jejich platu. Je nutno říct, že ačkoliv učitelství nepatřilo mezi lukrativní zaměstnání, přinášela určitou životní jistotu, pravidelné zvyšování platů a penzi. Díky tomu učitelé žili na poměrně slušné životní úrovni, což při mnoha jiných povoláních v tehdejší době nebylo úplně možné.²⁴

Po vydání Hasnerovy reformy byl postupně budován nový systém dohledu nad obecnými a měšťanskými školami. Byly zavedeny dohlížecí orgány, kterými byly místní, okresní a zemská školní rada spolu s okresním a zemským inspektorem. Místní orgány dodržování povinné školní docházky přísně sledovaly a registrovaly všechny děti, které školu navštěvovaly a zvláště byly registrovány ty děti, které do žádné školy nechodily. Dokonce se evidovaly i neomluvené absence. V případě neomluvených absencí mohli být rodiče potrestáni pokutou, uvězněním nebo zbavením rodičovských práv.²⁵

Přestože dnes je Hasnerův zákon vnímán pozitivně, ve 2. polovině 19. století se společnost k nové reformě školství stavěla různě. Kritika přicházela zejména ze strany duchovenstva a konzervativních politiků. Církev chtěla získat zpět svůj vliv a někteří politici nesouhlasili s rozšířením trvání povinné školní docházky. Po dlouhých debatách v poslanecké sněmovně Taaffeho vláda novelu zákona přijala. Novela z 2. května 1883 přinášela celou řadu zákonných úlev ve školní docházce a snižovala množství učiva. Došlo k velkému kroku zpět a vzdělání se tak vrátilo na úroveň předreformní doby.²⁶ Školní

²³ Zákon č. 455/1919 Sb. ze dne 24. července 1919, kterým se zrušuje celibát literních a industriálních učitelek na školách obecných a občanských (měšťanských) v republice Československé, Pozn.: Zákon má zpětnou platnost od 1. listopadu 1918 (zpětná účinnost od 1. listopadu 1918).

²⁴ MORKES, František. *Učitelské platy, evergreen několika století*. In: Učitelské noviny. roč. 108, 2005, č. 22. s. 15-17.

²⁵ KUZMIN, Michail Nikolajevič. *Vývoj školství a vzdělání v Československu*, Praha: Academia, 1981, s. 103-104.

²⁶ Tamtéž, s. 109.

docházka byla zkrácena na 6 let a zmíněné úlevy se týkaly především venkovských žáků obecných škol a chudých žáků z nemajetných rodin. Šlo především o to, aby děti netrávily potřebný čas ve škole, ale pomáhaly s hospodářstvím svým rodičům. Byla tu možnost pokračovat ve škole po skončení povinné školní docházky, kdy děti do školy mohly docházet nepravidelně jen po určitou část roku nebo jen odpoledne či v určitých dnech v týdnu. Novelou byl omezen obsah učiva na obecné a měšťanské škole. Omezeny byly zejména reálie a tělocvik.²⁷

1.2 Systém vzdělávání učitelů

Počátky uzákonění vzdělávání učitelů sahají již do tereziánské doby v souvislosti se Všeobecným školním řádem, který zaváděl tzv. preparandy pro přípravu učitelů. Tyto instituce poskytovaly tříměsíční kurz pro učitele triviálních škol, a šestiměsíční určený pro učitele škol hlavních. Zákonem byly stanoveny požadavky na vzdělání učitele a jejich splnění bylo následně ověřeno zkouškami. Ke zkoušce se mohli učitelé přihlásit poté, co sloužili jako pomocníci učitele nejméně jeden rok a byli starší dvacet let. Po úspěšném složení zkoušky, každý dostal vysvědčení, které obsahovalo prohlášení, že „může být ustanoven učitelem“. Přestože preparandy nebyly zcela optimálním řešením v rámci vzdělávání učitelů, byl to velký krok k zahájení procesu postupné profesionalizaci učitelů a utváření učitelského stavu.²⁸

Se silícím národním obrozením v průběhu 19. století si učitelé začali uvědomovat, že potřebují dostatečné vzdělání, aby se mohli podílet na jeho realizaci a snažili se o vytvoření národní české školy. Zároveň věděli, že mohou vlastenecké myšlenky přenášet i na svoje žáky. Učitelé si tak začali svoje vzdělání doplňovat, přestože to pro ně nebylo jednoduché.²⁹ Významnou osobností v dějinách našeho školství a národního obrození byl Karel Slavoj Amerling (1807-1884)³⁰ Zaměřoval se na osvětovou práci a usiloval zejména o zlepšení podmínek pro vzdělání národních učitelů. Rozhodl se, že vybuduje učiliště s názvem *Budeč*, jehož budova byla postavena v Praze v roce 1842. V tomto roce tak vznikl první český učitelský ústav, kam docházeli odpoledne i večer učitelé z praxe, aby si zvýšili svoji kvalifikaci. Škola fungovala i o víkendech, kdy se konaly české přednášky a příchozí si osvojovali odborné i všeobecné znalosti a posilovali svoje vlastenecké cítění. *Budeč* byla

²⁷ VALIŠOVÁ, Alena; KASÍKOVÁ, Hana a kol. *Pedagogika pro učitele*. Praha: Grada, 2007, s. 76.

²⁸ ŠTVERÁK, Vladimír. *Dějiny pedagogiky*. Díl 2. Praha: Univerzita Karlova, 1981, s. 85.

²⁹ VALIŠOVÁ, Alena; KASÍKOVÁ, Hana a kol. *Pedagogika pro učitele*. Praha: Grada, 2007, s. 28.

³⁰ CIPRO, Miroslav, *Karel Slavoj Amerling (1807-1884)*. In: časopis *Pedagogika*, 1/1986, s. 71.

jakousi lidovou univerzitou, kde se vzdělávali národní učitelé, průmyslníci, vychovatelky, dokonce i matky a hospodyně. Amerling plánoval zbudovat knihovnu, obrazárnu, dílny, fyzikální kabinet či hřiště a tělocvičnu. V *Budči* se dokonce za přičinění Bohuslavy Rajske (1817-1852) konaly vzdělávací kurzy pro ženy. Kvůli spolupráci s Rusy, byl Amerling podezírán rakouskou vládou z panslavistického spiknutí a v roce 1843 došlo k likvidaci *Budče*. Některé části ústavu ještě zbyly a Amerling na ústavu působil do roku 1848. Výuka už neprobíhala, ale scházely se zde alespoň učitelské porady, které byly zárodkem budoucí učitelské organizace.³¹ S učitelskými poradami souvisí progresivní časopis *Posel z Budče*, který učitelé založili v rámci svých emancipačních snah v době předbřeznové. Revoluční *Posel z Budče* byl obnoven v roce 1870 jako organizační časopis pro jednoty Budče v českých zemích československého učitelstva i příznivce národního školství a přátele mládeže. Kromě časopisu *Posel z Budče*, který byl hodně progresivní byly vydávány také konzervativní časopisy *Beseda učitelská* nebo *Škola a život*. Pedagogické časopisy byly důležité pro reprezentaci života, perspektiv a požadavků učitelů, kteří měli potřebu vyjádřit svoje stanovisko k tehdejší situaci ve školství.³² Amerling se nakonec stal ředitelem české hlavní školy, na kterou přenesl název *Budeč*, ze které vznikl učitelský ústav, na němž odchoval celé generace vzdělaných českých učitelů. Mimo jiné zde působil řada vynikajících profesorů, kteří také přispěli k lepšímu vzdělání budoucích učitelů.³³

Po vydání Hasnerovy reformy se vzdělání učitelů výrazně zlepšilo. Byly zřízeny čtyřleté ženské a mužské učitelské ústavy, které patřily do kategorie středních škol. Studenti se vzdělávali v pedagogice, ale také v předmětech vyučovaných na obecných a měšťanských školách. Důraz byl kladen na výuku praktických předmětů, které v rámci svého povolání učitelé využili nejvíc. Mezi předměty související s pedagogikou patřila didaktika, všeobecné vychovatelství, školní zákonodárství a také dějiny pedagogiky. Studenti navíc mohli docházet do cvičných škol, které byly k učitelským ústavům připojeny. Účastnili se hospitací nebo sami vyučovali.³⁴ Absolvent byl po zkoušce oprávněn vykonávat funkci vyučitele, ale nemohl pokračovat ve studiu na vysoké škole. Odbornou maturitu získal až po vykonání dvouleté praxe. Ženy se na učitelské povolání připravovaly na ženských učitelských

³¹ Tamtéž, 73-74.

³² STRNAD, Emanuel, *Didaktika školy národní v 19. století*, díl druhý. Praha: Státní pedagogické nakladatelství 1978, s. 91.

³³ Tamtéž, s. 77.

³⁴ MORKES, František. *Devětkrát o českém školství: (přehledný průvodce)*. V Praze: Pedagogické muzeum J.A. Komenského, 2004, s. 34.

ústavech, přičemž nadále trval učitelský celibát. V zákonu byl stanoven úvazek nejvýše 30 hodin týdně a ve třídě mohlo být maximálně 80 žáků. Učitelům bylo navíc pravidelně vypláceno služné a přiznáno právo na penzi. Dle zákona mohly být každé tři roky svolávány zemské konference učitelů a zřizovány okresní učitelské knihovny.³⁵

Životy učitelů negativně ovlivnila Taffeho novela z roku 1883, která učinila ústupky vůči církvi a kvůli společenskému tlaku snížila dobu povinné školní docházky. Učitelům hrozilo stíhání za nedodržování učitelských povinností, nebo za chování, které nějakým způsobem porušovalo vážnost učitelského stavu. Týkalo se to zejména těch, kteří vystupovali proti habsburské vládě a církevním požadavkům. Novela měla negativní dopad také na vzdělání učitelů. Na učitelských ústavech byly přidány hodiny náboženství, a naopak byly omezeny hodiny reálií a matematiky. Učitelé ztratili možnost účastnit se vysokoškolských kurzů, kterými si dříve doplňovali vzdělání. Zkouška učitelské způsobilosti na obecných školách byla zaměřena jen na praktickou část a obecně byla snazší než dříve. Podstatnou částí zkoušky se stalo ověření způsobilosti k pomocnému vyučování náboženství. Je zřejmé, že církev těmito zásahy získala opět značný vliv nad školami, což znamenalo jistou degradaci celého školství.³⁶

³⁵ ŠTVERÁK, Vladimír, *Stručné dějiny pedagogiky*. 2. Vydání. Státní pedagogické nakladatelství, n. p., Praha 1988. s 172-174.

³⁶ Tamtéž, s. 174-175.

2 Mladá léta Josefa Kořenského

Český cestovatel, spisovatel a učitel Josef Kořenský se narodil 26. července v roce 1847 v Sušně u Nových Benátek na Mladoboleslavsku. Matka Anna (1818-1873) pocházející z vlastenecké rodiny Krouskových z Katusic a otec Václav (1812-1872), který se živil jako rolník. Společně vychovali pět dětí, Josef přišel na svět jako druhý v pořadí.

Mladší sestra Anna (1851-1940) se provdala za srbského hoteliéra Tadeáše Radojčiće. Anna po svatbě přijala jméno Danica a přestěhovala se za svým mužem do Srbska. Po srbsko-bulharské válce roku 1885 se přemístili do Turecka a ve městě Eskişehir si zařídili hotel. Naneštěstí Tadeáš záhy zemřel a do Turecka přijela starší Josefova sestra Marie (1843-1931), aby Anně pomohla s vedením hotelu. Obě sestry se po 1. světové válce vrátily ke svému bratru Josefu, který v té době žil na Smíchově. Jelikož se Josef Kořenský nikdy neoženil a byl bezdětný, sesterskou pomoc s chodem jeho staromládenecké domácnosti zcela jistě uvítal. Kořenský měl ještě sestru Pavlínu (1858-1882) a bratra Karla (1853-1888), oba bohužel zemřeli v mladém věku.

V roce 1853 Václav Kořenský prodal statek v Sušně a rozhodl o přestěhování rodiny za lepší možnosti obživy do Dolního Krnska neboli Podkrnska na Mladoboleslavsku. Zde si otec Václav pravděpodobně koupil nebo pronajal mlýn na Kovářském potoce.³⁷ Josef Kořenský v Krnsku nastoupil na obecnou školu, kde se mu dostalo lepšímu vzdělání než v Sušně, ve kterém v té době ještě nebyla zřízena veřejná škola, a proto nejmenší děti učil bývalý voják a následně mistr švec. Na obecné škole v Dolním Krnsku výuka probíhala v jedné prostorné světnici, která byla oddělená od soukromého bytu učitele chodbou a sloužila dvěma třídám. Kořenský mimo jiné zmiňuje, jak důležité bylo, aby učitelé ovládali hru na hudební nástroje. Učitelé totiž obstarávali kostelní hudbu, zpívali na pohřbech či pečovali o rozvoj hudebního vzdělání mládeže.³⁸ Přestože v Podkrnsku rodina pobývala pouze pět let, učitelé ve zdejší obecné škole přiměli Josefa Kořenského k lásce k hudbě, která jej provázela po zbytek celého života. Už jako malý chlapec hrál výborně na klavír, housle a violoncello.

³⁷ TODOROVÁ, Jiřina – CHOVANEČEK, Jan: *Kolem světa*. Sbírká fotografií z cest Josefa Kořenského v Náprstkově muzeu asijských, afrických a amerických kultur. Praha: Národní muzeum, 2011, s. 6.

³⁸ KOŘENSKÝ, Josef, *Vzpomínky na domov a cizinu*. Státní nakladatelství v Praze, 1929, s. 10-11.

Rodina se znovu stěhovala v roce 1858. Tentokrát to bylo do Mladé Boleslavi, kde byl Josef zapsán na místní reálku.³⁹ Mladá Boleslav, ostatně i jako jiná česká města v šedesátých letech, měla ráz německý. Po pádu bachovského režimu, který se vyznačoval tvrdým policejním režimem a cenzurou, došlo k uvolnění atmosféry v české společnosti a všichni vlastenci opět ožili a začali vyjadřovat své názory. Mezi národně uvědomělé občany patřili také studenti, kteří se snažili o to, aby se z Mladé Boleslavi stalo české město. Josef Kořenský byl už jako mladý zaníceným vlastencem a účastnil se všech vlasteneckých podniků či projevů. Je známo, že v noci například přetíral německé nápisy a nosil čamaru symbolizující příslušnost ke slovanstvu a vlastenectví. Další způsob vyjádření odporu vůči tehdejšímu režimu, bylo nošení dlouhých vlasů.

Na mladoboleslavské reálce se Josef Kořenský seznámil s mnoha lidmi, kteří se do budoucna stali jeho blízkými přáteli. Jedním z nich byl Václav Šnajdr, pozdější americký novinář a podnikatel. V. Šnajdr se do Ameriky odstěhoval brzo po jejich setkání, ale přesto nadále udržovali kontakt prostřednictvím korespondence. Kořenský jej dokonce během svých zahraničních cest vyhledal a společně vzpomínali na svá studentská léta. Josef se také velmi rád vracel do Podkrnska za svým dalším přítelem Hugem Doubkem. Mlynář Doubek byl vzdělaný člověk a vynikající pianista. V jeho pohostinném domě se shromažďovali hudebně nadaní lidé a také veškerá inteligence z nejbližšího okolí.⁴⁰

Od nejujtějšího věku se Josef Kořenský zajímal o přírodu. V okolí svého bydliště sbíral nerosty, horniny, fosilie a různé rostliny. Jako mladý student nacházel v jizerských pískovcových skalách zkameněliny nautilů, amonitů, žraločích zubů a různé mušle. V roce 1865 do Mladé Boleslavi přijeli za výzkumnými pracemi dr. Antonín Frič a prof. Jan Krejčí. Navštívili také školu, aby si prohlédli vybavení přírodovědeckého kabinetu. Školní sbírka je však vůbec nenadchla v porovnání se sbírkou mladého Kořenského, od něhož si dokonce několik pěkných fosilií, nerostů a hornin odvezli do Prahy

³⁹ TODOROVÁ, Jiřina – CHOVANEČEK, Jan: *Kolem světa*. Sbírká fotografií z cest Josefa Kořenského v Náprstkově muzeu asijských, afrických a amerických kultur. Praha: Národní muzeum, 2011, s. 6-7.

⁴⁰ FALTYSOVÁ, Marie. *Učitel a cestovatel Josef Kořenský (1847-1938)*. In: Zprávy z muzeí od Trstenické stezky, Litomyšl 1969, s. 11.

2.1 Studia v Praze

Po absolvování nižší reálky se Kořenský rozhodl pro učitelské povolání. Od školního roku 1865/66 navštěvoval učitelský ústav Budeč v Praze, jehož ředitelem byl v té době vlastenec Karel Slavoj Amerling.⁴¹ Finanční situace jeho rodičů nebyla přívětivá, a tak si mladý student na svůj pobyt v Praze musel přivydělávat. Během zasedání říšského sněmu překládal pro Národní listy referáty z němčiny do češtiny. Vedle studia učitelství se co nejvíce snažil rozšířit své vzdělání v oblasti přírodních věd. Docházel proto na lékařské a přírodovědecké přednášky na Karlově univerzitě a technice v Praze. Nadále v tom pokračoval i po svém pozdějším návratu do Prahy, kde se věnoval natrvalo učitelskému povolání.⁴²

Velkým snem Josefa Kořenského byla spolupráce s některým z přírodovědných odborníků. Jeho přání uplatnit teoretické znalosti v praxi mu pomohl splnit významný zoolog a paleontolog Antonín Frič, s nímž se potkal již v Mladé Boleslavi. Kořenský za ním docházel do *Českého (Národního) muzea* v Praze, a kromě nadšeného shromáždování sbírek si rozšířil entomologické a botanické znalosti. V muzeu opatroval přírodniny vědeckými názvy a chodil na vycházky do skal dolů v okolí Prahy, kde sbíral zkameněliny k rozšiřování muzejních i svých soukromých sbírek.⁴³ V roce 1867, kdy bylo Kořenskému dvacet let, doprovázel Friče při výzkumu v severovýchodních Čechách. Je nepochybné, že jako pomocník tak významného odborníka získal mnoho důležitých zkušeností a znalostí, které využil v budoucnu. Kromě toho za svou pomoc dostal 2 zlaté denně, což se mladému studentovi nepochybně hodilo. O entomologické sbírky v zoologickém oddělení muzea se staral Josefa Šeda. A byl to právě on, kdo Josefa Kořenského přiměl k zájmu o entomologii. Dále spolupracoval s entomologem Emanuele Lokayem starším, kterému pomáhal přeložit do němčiny dílo *Seznam českých brouků*.⁴⁴ Studium na učitelském ústavu v Praze přineslo Josefu Kořenskému mnoho nových zkušeností v oblasti lidského poznání. Dalo by se

⁴¹ PAKOSTA, Oldřich. *Entomologové Litomyšlska*, in.: Pomezí Čech a Moravy. Sborník prací ze společenských věd pro okres Svitavy, sv. 3. Litomyšl 1999, s. 53.

⁴² FALTYSOVÁ, Marie. *Učitel a cestovatel Josef Kořenský (1847-1938)*. In: Zprávy z muzeí od Trstenické stezky, Litomyšl 1969, s. 12.

⁴³ TODOROVÁ, Jiřina – CHOVAŇEK, Jan: *Kolem světa*. Sběrka fotografií z cest Josefa Kořenského v Náprstkově muzeu asijských, afrických a amerických kultur. Praha: Národní muzeum, 2011, s. 8.

⁴⁴ PAKOSTA, Oldřich. *Entomologové Litomyšlska*, in.: Pomezí Čech a Moravy. Sborník prací ze společenských věd pro okres Svitavy, sv. 3. Litomyšl 1999, s. 53-54.

očekávat, že se bude věnovat pouze vědecké činnosti. Byl ale přesvědčený o tom, že se chce stát učitelem, aby tak mohl své poznatky předat co nejširším vrstvám.⁴⁵

2.1.1 Dům U Halánků

Již během studentských let se Kořenský objevil v domě *U Halánků*. Zde měl možnost rozšířit své poznatky v Náprstkově knihovně a později také v Českém průmyslovém muzeu. Kromě toho ale získal novou inspiraci díky setkání s mnoha lidmi podobného smýšlení. K Vojtovi Náprstkovi chodili budoucí cestovatelé jako např. Pavel Durdík, Antonín Stecker, František Čurda. V této společnosti nechyběl ani Emil Holub, který byl ve stejném věku jako Kořenský. Stali se z nich dobří přátelé na celý život.⁴⁶

Vojta Náprstek se narodil v Praze 17. dubna 1826 a od mládí žil v domě *U Halánků* na Betlémském náměstí na Starém Městě pražském. Jeho otec, Antonín Fingerhut zemřel, když mu bylo šest let, a tak jej vychovávala matka Anna. Za svých mladých let často vystupoval proti habsburské vládě, dokonce se účastnil březnové revoluce v roce 1848 ve Vídni. Když se Vojta Náprstek dozvěděl, že je na něj vydán zatykač, rozhodl se uprchnout ze země. 17. prosince 1848 po dvouměsíční plavbě přes Atlantik připlul na americký kontinent, kde následně žil deset let. V Americe se setkal s liberalismem, náboženskou svobodou, rozvojem měšťanské demokracie, rovnoprávností žen a technickým pokrokem. Díky úsilí Vojtovy matky se mohl v roce 1858 vrátit zpět do Rakouska. Svoje nové poznatky z amerického prostředí se snažil přenést do českého společenského života. Začal hledat a sdružovat lidi, kteří se společně s ním budou podílet na rozvoji české vzdělanosti.⁴⁷ Vojta Náprstek si dobře uvědomoval, jak nízké je postavení žen u nás, proto podnítil hnutí za emancipaci žen, za jejich rovnoprávnost a za touhu po vzdělání. Z myšlenky Náprstka tak 15. ledna v roce 1865 vznikl *Americký klub dam*. Spolek se scházel za účelem rozvoje vzdělání, který se uskutečňoval prostřednictvím přednášek Vojty Náprstka, či jiných významných odborníků. Vojta Náprstek držel nad klubem ochrannou ruku, ale také poskytoval místnosti v domě *U Halánků*, kde přednášky probíhaly.⁴⁸ V roce 1862 se účastnil mezinárodní výstavy v Londýně, jenž ho inspirovala k založení Průmyslového muzea, které

⁴⁵ TODOROVÁ, Jiřina – CHOVANEČEK, Jan: *Kolem světa*. Sběrka fotografií z cest Josefa Kořenského v Náprstkově muzeu asijských, afrických a amerických kultur. Praha: Národní muzeum, 2011., s. 9.

⁴⁶ TODOROVÁ, Jiřina – CHOVANEČEK, Jan: *Kolem světa*. Sběrka fotografií z cest Josefa Kořenského v Náprstkově muzeu asijských, afrických a amerických kultur. Praha: Národní muzeum, 2011, s. 8.

⁴⁷ KUNSKÝ, Josef. *Čeští cestovatelé*. 2. díl. Praha: Orbis, 1961. Poznání světa (Orbis), s. 10-11.

⁴⁸ KODYM, Stanislav: *Dům u Halánků. Vzpomínky na Vojtu Náprstka*. Praha: Československý spisovatel, 1955, s. 73-74.

mělo přispět k modernizaci výroby v řemesle i průmyslu. Muzeum se postupně rozrůstalo o různé cizokrajné nástroje, národopisné předměty z celého světa, které byly buď zakoupeny, nebo získány darem především od českých cestovatelů.

2.2 Radnické období

V roce 1867 Josef Kořenský získal vysvědčení o způsobilosti k učitelství, na jehož základě se mohl stát podučitelem na obecné škole. 1. prosince stejného roku tak nastoupil na obecnou školu v Radnicích u Rokycan. Kořenský byl nadšený, že nastupuje právě na tuto školu, neboť kraj Šternberků byl proslulý svými zkamenělinami ze zdejšího hnědouhelného revíru. Prvním dojmem Kořenského po příchodu do chudého městečka, bylo velké množství havířů, kteří zde pracovali v době největšího rozvoje uhelné těžby. Během svého působení se také setkal s nejznámější radnickou rodačkou, kterou byla Gabriela Roubalová. Stala se z ní slavná zpěvačka a v 19. století svým talentem okouzlovala téměř celý svět.

V roce 1839 byla radnická škola po přestavbě rozšířena z původní jednotřídky na 3-4 třídní školu. V době před novými školskými zákony se učitel musel spokojit s platem, který činil pouhých 167 zlatých ročně. Školská reforma z roku 1869 změnila podmínky podstatně k lepšímu. Dohled nad školami od církve převzal stát, platy učitelů se dvojnásobně zvýšily a učivo se rozšířilo o nové předměty blízké Kořenskému, kterými byly přírodopis a přírodopis.⁴⁹ Také byla zavedena povinná školní docházka a zřízeny školní rady jako dohledací orgány.⁵⁰ Pedagogickou kariéru jistě začínal s určitým pocitem nejistoty, jako každý jiný učitel krátce po absolvování učitelského ústavu. Kořenský měl však výhodu v tom, že již v mladém věku oplýval mimořádnými vědomostmi, díky kterým si získal přízeň svých žáků. Od začátku své praxe vštěpoval dětem lásku k přírodě. Také velmi rád kreslil, a proto hodiny přírodopisu oživoval svými kresbami, díky kterým mohl svým svěřencům lépe vysvětlit probíranou látku. Někteří žáci se stali jeho věrnými pomocníky při hledání nových přírůstků do jeho sbírky. Společně ve zdejší kamenouhelné oblasti našli mnoho cenných otisků kapradin, přesliček, a dokonce dosud nezjištěné exempláře hmyzu.

I v tomto hornickém kraji se často konaly společenské události, na kterých byl Kořenský jako dobrý zpěvák, hudebník i tanečník vždy vřele vítán.⁵¹ Za působení na radnické škole vyšla v roce 1870 Kořenského literární prvotina s názvem *O stáří pokolení*

⁴⁹ Tamtéž, s. 9-10.

⁵⁰ FALTYSOVÁ, Marie. *Učitel a cestovatel Josef Kořenský (1847-1938)*. In: Zprávy z muzeí od Trstenické stezky. Litomyšl 1969, s. 13.

⁵¹ Tamtéž, s. 12-13.

lidského. V publikaci Todorové a Chovanečka je mimo jiné uvedeno, že zde potkal svoji první lásku, která nemohla být naplněna z důvodu rozdílného společenského postavení. Nevydařený vztah může být jedním z příčin Kořenského staromládeneckého způsobu života.⁵²

Radnické období přineslo Kořenskému první zkušenosti a poznatky z pedagogické praxe, které využil během působení na dalších školách. Nepochybně tříletý pobyt v kraji Šternberků přispěl také k celkovému rozvoji jeho osobnosti, díky setkání s mnoha radnickými rodáky, na které často vzpomíná ve svých literárních dílech.⁵³

2.3 Působení v Litomyšli

V roce 1871 Josef Kořenský ve svojí pedagogické kariéře pokračoval v historicky významném městě Litomyšl, které se nachází v dnešním Pardubickém kraji ve východních Čechách. Než se však dostanu k samotnému popisu působení Kořenského v Litomyšli, ráda bych nastínila historii města v průběhu 19. století

Zdeněk Nejedlý ve své publikaci popisuje kulturní úpadek města Litomyšl v 50. letech 19. století během Bachova absolutismu. Byla to doba, kdy každý krok obyvatel hlídali četníci a dřív typicky české město se ze strachu raději přiklánílo k němčině. Německy se mluvilo ve společnosti, ve školách a pro děti se hrála německá divadla. Z Litomyšle odešlo mnoho kvalitních učitelů, byl zrušen filozofický ústav a došlo také k úpadku dříve dobře fungujícího gymnázia. Na obtížích gymnázia se mohly podepsat také finanční problémy vlastníků panství Valdštejn-Vartenberků, kteří v roce 1855 panství nakonec prodali. Panství odkoupil Maxmilián Karel kníže Thurn-Taxis. Pod vedením nové vrchnosti začalo panství od roku 1856 opět vynášet.⁵⁴ Po pádu Bachova režimu nastal obrovský rozkvět města, stejně jako tomu bylo i v jiných českých městech. Začala se utvářet sebevědomá měšťanská třída pečující o společenský život. Lidé se scházeli v divadlech, sálech a jedním z největších středisek měšťanů se staly hostince, kde se diskutovalo o nejrůznějších tématech. Za zmínku stojí hostinec *Tunel*, v němž se scházel spolek *Beseda*. Členové vedli volné rozhovory,

⁵² TODOROVÁ, Jiřina – CHOVANEČEK, Jan: *Kolem světa*. Sbíрка fotografií z cest Josefa Kořenského v Náprstkově muzeu asijských, afrických a amerických kultur. Praha: Národní muzeum, 2011, s. 10.

⁵³ Tamtéž, s. 11.

⁵⁴ NEJEDLÝ, Zdeněk: *Tisíc let života českého města II*, Praha 1953, státní nakladatelství politické literatury, s. 5-12.

odebírali časopisy, či pořádali večírky. Kromě spolku *Beseda*, vznikly různé zpěvácké, divadelní či ženské nebo řemeslnické spolky.⁵⁵

Historie města Litomyšle ve druhé polovině 19. století je výčtem zvučných jmen, ve kterém se jméno Kořenského poněkud ztrácí. Za zmínku stojí např. jméno dr. Františka Augustina Braunera (1810-1880), významného staročeského politik Jeho matka Dorota Braunerová mluvila velmi dobře česky, a i díky tomu dospěl v národně uvědomělého muže, který se později angažoval v prosazování požadavků české politiky. Přestože většinu života prožil jako právník a politik ve Vídni a v Praze, do Litomyšle se vždy velmi rád vracel.⁵⁶ Litomyšlí prošlo také několik významných malířů, mezi které bezesporu patřil Antonín Dvořák, narozený v roce 1817 ve vesnici Němčice nedaleko Litomyšle. Proslavil se především svými žánrovými obrazy v první polovině 19. století. Stal se učitelem kreslení na litomyšlském gymnáziu a v pozdějších letech dokonce vyučoval kreslení v Praze na technice.⁵⁷ Dalším litomyšlským rodákem byl přední romantický krajinář Július Mařák. Z plejády význačných rodáků nesmíme především zapomenout jmenovat představitele české národní hudby Bedřicha Smetanu (1824-1884).

Mnoho významných osobností bylo do města přitahováno nejen díky kvalitním školám, ale i díky zdejšímu Augustovu nakladatelství. V roce 1860 Antonín Augusta převzal od J. Vilímka vydávání časopisu *Obrazy ze života*, jejichž redaktorem se stal mladý Jan Neruda. Kromě časopisů vydával Augusta také vědecké publikace a učebnice pro české školy. Nejvýznamnějším počinem jeho tiskárny však bylo vydávání spisů autorů, jako byli František Ladislav Rieger, Vítězslav Hálek, nebo Jan Palacký.⁵⁸ Litomyšl několikrát navštívila i jedna z největších českých spisovatelek, Božena Němcová (1820-1862). Nejprve doprovázela svého muže, který ve městě získal místo u finanční stráže. V roce 1839 se v Litomyšli potkala s buditelkou českých žen Magdalénu Dobromilu Rettigovou, v níž tehdy spatřovala ženský vzor. Ani Božena Němcová neobešla tiskárnu Antonína Augusta a nechala u něj vydat několik jejich spisů.⁵⁹ Z dalších spisovatelek můžeme zmínit českou prozaičku

⁵⁵ Tamtéž, s. 80-87.

⁵⁶ NEJEDLÝ, Zdeněk: *Tisíc let života českého města II*. Praha 1953, státní nakladatelství politické literatury, s. 23-24.

⁵⁷ Tamtéž, s. 56.

⁵⁸ Tamtéž, s. 25-27.

⁵⁹ Tamtéž, s. 33-37.

Terézu Novákovou (1853-1912). V 60. letech v Litomyšli působil filozof a estetik Josef Durdík (1837-1902), bratr lékaře a cestovatele Pavla Durdíka.⁶⁰

2.3.1 Litomyšlské školy

V 19. století existovalo v Litomyšli několik škol. Piaristé založili gymnázium již v roce 1640 a jeho sídlem byla budova dnešního městského muzea nedaleko zámku. Velmi významnou institucí ve městě byl filozofický ústav, který byl založen roku 1674. Poprvé byl zrušen za vlády Marie Terezie a po obnovení v roce 1802, došlo opět k jeho zrušení, jak již bylo zmíněno v souvislosti s celkovým úpadkem společnosti po revoluci v roce 1848.⁶¹ Po skončení éry piaristů došlo na gymnáziu k velké změně v roce 1866. Dosud německá škola byla prohlášena za českou. Díky tomu přišlo do města mnoho významných pedagogů jako např. historik August Sedláček, či známý český spisovatel Alois Jirásek.⁶²

Chlapecká škola v Litomyšli byla jako i mnohé jiné ovlivněna změnami ve školství. 25. května 1868 byl vydán zákon, na jehož základě došlo celostátně k radikálním změnám ve školství. Podle zákona řízení veškerého vyučování a vychovávání a dohled k němu přísluší státu. Z toho vyplývalo, že hlavní škola v Litomyšli, dosud spravovaná piaristy a umístěná v jejich školní budově, byla převzata do správy města. Počet tříd v chlapecké škole nebyl příliš velký. Byly pouze čtyři a nacházely se v budově gymnazijní. Takto byly třídy rozděleny do roku 1870, kdy byla chlapecká škola o jednu třídu rozšířena a stala se školou obecnou.⁶³ Rozvoj vědy a techniky v 19. století volal po zřízení škol s tímto zaměřením, proto se i ve městě Litomyšl od roku 1852 objevovaly snahy o založení školy reálné. Škola byla o pár let později otevřena jako nižší reálka a v roce 1874 fungovala již jako sedmitřídní reálka. Brzy se však škola začala potýkat s problémy související nedostatečnými prostory pro výuku. Proto v roce 1872 byla postavena nová školní budova.⁶⁴ Ve městě nechyběla ani škola dívčí, která nejprve spadala pod správu farní školy. V roce 1874 se škola změnila na Obecnou a měšťanskou školu dívčí.⁶⁵

⁶⁰ TODOROVÁ, Jiřina – CHOVANEČEK, Jan: *Kolem světa*. Sběrka fotografií z cest Josefa Kořenského v Náprstkově muzeu asijských, afrických a amerických kultur. Praha: Národní muzeum, 2011, s. 11.

⁶¹ SKŘIVÁNEK, Milan, *Litomyšl 1259-2009 město kultury a vzdělávání*. Litomyšl 2009, s. 212.

⁶² STRÍTESKÝ, František Ambrož, *Stručný přehled dějin gymnázia v Litomyšli*, Litomyšl 1948, s. 13

⁶³ Státní okresní archiv Svitavy se sídlem v Litomyšli (dále jen SOKA Svitavy), fond Národní škola chlapecká v Litomyšli, inv. č.s. 1, Kronika chlapecké školy v Litomyšli 1848-1879, s. 39-41.

⁶⁴ NEJEDLÝ, Zdeněk: *Tisíc let života českého města II*, Praha 1953, státní nakladatelství politické literatury, s. 39, 47.

⁶⁵ GLOSER, J. J., *Litomyšl: městem krok za krokem*. Praha: Argo, 2005.

Chlapecká škola

Vzhledem k nedostatku učitelů byl v roce 1871 vypsán konkurs na obsazení 3 učitelských a 2 podučitelských míst na chlapecké škole.⁶⁶ Ředitel městské reálky Karel Böhm měl ze 42 žádostí z různých míst Čech a Moravy vybrat adepty, kteří by svojí přítomností přispěli jak škole, tak městu. Sám ředitel byl vlastenec, vynikající hudebník a dobrý organizátor kulturních akcí, a proto bylo očekáváno, že bude podobné zájmy a povahové rysy hledat i mezi žadateli. Následně svůj návrh předložil obecnímu zastupitelstvu, které mělo rozhodnout o výběru budoucích učitelů. Přestože Kořenského jméno bylo zařazeno mezi těmi, kterých by si mělo zastupitelstvo povšimnout, nezískal dostatek hlasů pro přijetí. Nejvíce hlasů obdržel Roman Nejedlý, J. F. Primus a Josef Luňáček. Naděje tu pro Kořenského, ale stále byla. J. F. Primus o místo učitele žádal pod podmínkou, že se stane také ředitelem, což mu zastupitelstvo nemohlo zaručit. Purkmistr Janouš následně navrhl volbu ještě jednoho učitele, pro případ, kdyby některý z učitelů opravdu nenastoupil. Nejvíce hlasů tentokrát získal Kořenský, a i na základě toho Primus své místo odřekl. Josef Kořenský nastoupil školním rokem 1871/72 jako učitel chlapecké školy.

Ředitel Böhm si byl moc dobře vědom, jaké učitele přijímá na obecnou školu v Litomyšli. Všichni byli mladí, nadaní a schopní učitelé, kteří svojí přítomností přispěli ke kulturnímu i politickému rozkvětu města. Jak už bylo zmíněno, Kořenský ovládal hru na klavír, housle a violoncello. V litomyšlském společenském životě se tak mohl plně realizovat a účastnit se různých kulturních akcí.⁶⁷ S nástupem nového učitelstva byla v Litomyšli nejvíce rozvíjena hudba. Nové mladé síly začaly působit v hudebním spolku *Vlastimil*, ve kterém byl pěstován sborový zpěv. Kořenský se stal členem komorního souboru a tvořil trio společně s učitelem Romanem Nejedlým a s profesorem gymnázia J. L. Majerem. Vystupovali nejen soukromě, ale i veřejně, zejména ve spolku *Beseda*.⁶⁸

Ve škole se Kořenský plně věnoval výchově dětí a posiloval v nich lásku k přírodě. Jelikož vyučoval nové předměty: přírodopis a přírodopyt, snažil se, aby žáky, co nejvíce zaujaly. Hodiny zpestřoval vyprávěním svých poznatků a doplňoval je o názorné pomůcky

⁶⁶ SOKA Svitavy. Zápisy ze schůzí městského obecního zastupitelstva v Litomyšli z let 1868-1870, fond Archiv města Litomyšle. Odd. III., Správa města 1850-1945, inv. Č. 53.

⁶⁷ FALTYSOVÁ, Marie, *Učitel a cestovatel Josef Kořenský (1847-1938)*. In: Zprávy z muzeí od Trstenické stezky, Litomyšl 1969, s. 14.

⁶⁸ NEJEDLÝ, Zdeněk: *Tisíc let života českého města II*. Praha 1953, státní nakladatelství politické literatury, s. 99-100.

pocházející z jeho sbírky.⁶⁹ Vyučování bylo rozděleno na dvě části. První polovinu hodiny učitel věnoval výkladu a v druhé části probíhalo opakování učiva formou ústního zkoušení. Kořenský byl výborný pedagog, který si byl vědom, že nejdůležitější je upoutat pozornost svých žáků. Dokázal si děti snadno získat a přimět je k tomu, aby měly zájem také o předměty, kterým se předtím nerady věnovaly. U mnoha slabších žáků na konci školního roku bylo vidět podstatné zlepšení prospěchu. Dokladem toho byl malý Hubert Schauer, později zakladatel a průkopník novodobé české literární kritiky. On také zpočátku patřil mezi slabší žáky, ale Kořenského hodiny jej zaujaly tak, že na konci školního roku se vypracoval mezi nejlepší žáky 4. třídy.⁷⁰ Mimo vlastní úvazek Kořenský vypomáhal s dalšími učiteli Kastnerem a Vognerem řediteli dívčí školy Janu Bulvovi. Kořenský společně s kolegou Vognerem nadále studoval, aby si rozšířili vzdělání a do Prahy dojížděli na učitelské zkoušky.⁷¹

Život ve škole měl také stinné stránky. Příkladem je spor mezi učitelským sborem a ředitelem v roce 1872. Jednalo se o to, že Kořenský společně s dalšími učiteli suplovali za chybějícího učitele Matějovského. Kořenský žádal řídicího učitele, aby předložil na schůzi okresní školní rady návrh ohledně rozdělení Matějovského platu mezi suplující učitele. Záležitost však nebyla nijak dořešena.⁷² Tuto skutečnost zmiňují, neboť i toto mohl být jeden z důvodů, proč později Kořenský Litomyšl opustil, ale pravděpodobně větší roli hrály důvody politické. Josef Kořenský často docházel do hostince *Tunel*, kde se četly pokrokové vlastenecké hodiny. Nebylo to však nic překvapivého, protože Kořenský už jako student v Mladé Boleslavi projevoval dost nahlas svůj odpor vůči rakouskému policejnímu režimu a společnost litomyšlských přátel jej v jeho přesvědčení ještě utvrdila. V této době byly nadřízené orgány dobře informovány o chování a smýšlení všech českých učitelů, a tak i hejtman Töply byl upozorněn místodržitelem Kollerem, že se v „Tunelu“ schází litomyšlská inteligence, zejména světšší gymnazijní učitelé, učitelé reálky, učitelé národních škol a mezi

⁶⁹ FALTYSOVÁ, Marie. *Učitel a cestovatel Josef Kořenský (1847-1938)*. In: Zprávy z muzeí od Trstenické stezky. Litomyšl 1969, s. 14.

⁷¹ TODOROVÁ, Jiřina – CHOVAŇEK, Jan: *Kolem světa*. Sběrka fotografií z cest Josefa Kořenského v Náprstkově muzeu asijských, afrických a amerických kultur. Praha: Národní muzeum, 2011, s. 11.

⁷² SOKA, Protokoly o učitelských na obecné škole v Litomyšli odbývaných konferencích 1871-1883, fond Národní škola chlapecká v Litomyšli, inv. č. 5.

nimi hlavně „jistý Kořenský“. Docházel tam také dr. Brauner nebo z duchovních děkan Antonín Šanta.⁷³

Dívčí škola

Vlivem ženské emancipace ve 2. polovině 19. století vznikala v Litomyšli potřeba zajistit vzdělání také dívkám. Hejtman Töply dopisem z 1. srpna 1873 doporučoval školní radě, aby došlo k rozšíření tříd na obecné škole a vyhlášení konkurzu na další učitelská místa.⁷⁴ Mělo být přijato několik nových učitelů a svou žádost podal i Josef Kořenský, ve které prosil o místo učitele případně ředitele na měšťanské škole dívčí. S výsledkem Kořenský nebyl nijak zvlášť spokojený. Dostal místo druhého učitele jako první kandidát po řediteli. Bylo zřejmé, že funkci ředitele nezískal kvůli sporům s hejtmanem. Kořenský místo přijal, ale ještě téhož roku si podává přihlášku na místo učitele v Přelouči. Jeho žádost však byla zamítnuta, a tak zůstává další rok v Litomyšli.⁷⁵ Ve školním roce 1873/74 byla obecná škola dívčí rozšířena o šestou třídu, ve které vyučoval Josef Kořenský, jenž sem byl přeložen ze školy chlapecké. Toto místo mu přenechal řídící učitel Jan Bulva, který naopak začal vyučovat na chlapecké škole.⁷⁶ V kronice je dále zmíněno, že ke konci tohoto školního roku se stal Josef Kořenský učitelem na měšťanské dívčí škole na pražském Smíchově, kam se také po ukončení školního roku odebral.⁷⁷

Přestože měl během své učitelské kariéry mnoho osobních problémů, snažil se, aby to neovlivňovalo jeho výuku a žáky. Děti měl zřejmě velmi rád, a navíc se vždy snažil, aby byla škola vybavena názornými pomůckami a aby na školách byly zřizovány přírodovědecké kabinetů. Vylepšení názorné výuky také prosazoval na schůzích učitelského sboru. Například řídícímu učiteli doporučoval, aby z prostředků školní pokladny bylo zapláceno pořízení líhu, škatulí, rámců a ostatní škole daruje nebo zaplatí sám. Na návrh Kořenského byla okresní školní rada požádána o pořízení Amerlingových obrazů pro vyučování. Dále si vyžádal pro výuku zapůjčení fyzikálního kabinetu reálné školy, který v dívčí škole chyběl.

⁷³ FALTYSOVÁ, Marie. *Učitel a cestovatel Josef Kořenský (1847-1938)*. In: Zprávy z muzeí od Trstenické stezky, Litomyšl 1969, s. 15.

⁷⁴ SOKA Svitavy, fond Místní školní rada v Litomyšli, kart. 1, Korespondence 1873-1904.

⁷⁵ FALTYSOVÁ, Marie. *Učitel a cestovatel Josef Kořenský (1847-1938)*. In: Zprávy z muzeí od Trstenické stezky, Litomyšl 1969, s. 16.

⁷⁶ SOKA, Protokoly o učitelských na obecné škole v Litomyšli odbývaných konferencích 1871-1883, fond Národní škola chlapecká v Litomyšli, inv. č. 5.

⁷⁷ SOKA Svitavy, Kronika obecné a měšťanské dívčí školy, s. 28.

Jelikož byl členem knihovního výboru, tak nezapomínal na pravidelné rozšiřování školní knihovny o potřebnou odbornou literaturu.⁷⁸

Na dívčí škole společně s Kořenským působil Jan Kastner, František Vogner, Josef Luňáček, či známá litomyšlská osobnost Roman Nejedlý, otec historika a politika Zdeňka Nejedlého. Mezi žákyně Kořenského patřila např. Marie Podhájská, žena Aloise Jiráska, či Antonie Poplerová roz. Císařová, která se stala manželkou Otty Poplera. Otto Popler nastoupil jako podučitel na dívčí školu po odchodu Kořenského, a i potom byli v písemném kontaktu a několikrát se setkali. Antonie Poplerová v pozdějších letech vzpomíná na Josefa Kořenského jako nevšedního učitele, který vyučoval odlišným způsobem od ostatních. Vyzdvihuje přírodovědecké vycházky po okolí, zájezd na exkurzi do cerekvického cukrovaru, či výlet do Nedošínského háje, který je známý z Jiráskovy *Filosofské historie*. Nedošínský háj byl totiž ideální pro praktickou výuku botaniky. Kořenský se ale řídil Komenského zásadou názornosti a snažil se svým žákům vždy přiblížit poznatky i z jiných přírodních věd, zvláště mineralogie a entomologie.⁷⁹ V souvislosti s entomologií věnoval Kořenský Litomyšlsku mimořádnou pozornost. Kromě lokalit v okolí Litomyšle prováděl výzkum také na Orlickoústecku. Jeho oddaným pomocníkem při sběru hmyzu a třídění exemplářů byl student litomyšlského gymnázia František Klapálek, pozdější vůdčí osobnost české entomologie.⁸⁰ Jeho nejvýznamnějším počinem bylo založení *České společnosti entomologické* (1904) a stejnojmenného časopisu, pořádal přednášky a založil fond na rozvoj české entomologie. Odborníků v oblasti přírodních věd bylo v Litomyšli více. Kromě Kořenského vynikal v oboru také geolog, paleontolog a arachnolog Emanuel Bárta a gymnazijní profesor, evangelický farář Bohumil Fleischer, který se zajímal především o entomologii a botaniku.⁸¹

Na dívčí měšťanské škole Josef Kořenský učil pouze rok, neboť v červenci roku 1874 mu konečně došlo vyřízení jeho žádosti o místo na Smíchově. Nabídku měl i z Vysokého Mýta, ale jasná volba padla na Smíchov blízko Prahy, kterou dobře znal ze svých studentských let. Na podzim roku 1874 tedy opouští Litomyšl, kde se loučí se svými

⁷⁸ SOKA, Protokoly o učitelských na obecné škole v Litomyšli odbývaných konferencích 1871-1883, fond Národní škola chlapecká v Litomyšli, inv. č. 5.

⁷⁹ TODOROVÁ, Jiřina – CHOVAŇEČEK, Jan: *Kolem světa*. Sběrka fotografií z cest Josefa Kořenského v Náprstkově muzeu asijských, afrických a amerických kultur. Praha 2011, s. 13.

⁸⁰ PAKOSTA, Oldřich. *Entomologové Litomyšlska*, in.: Pomezí Čech a Moravy. Sborník prací ze společenských věd pro okres Svitavy, sv. 3, Litomyšl 1999, s. 54.

⁸¹ TODOROVÁ, Jiřina – CHOVAŇEČEK, Jan: *Kolem světa*. Sběrka fotografií z cest Josefa Kořenského v Náprstkově muzeu asijských, afrických a amerických kultur. Praha 2011, s. 13.

hudebními přáteli a odchází jako odborný učitel na dívčí měšťanskou školu na Smíchově.⁸² Přátelé i žáci byli z jeho odchodu smutní stejně jako i on. Antonie Poplerová společně s ostatními žákyněmi se přišly v předvečer se svým oblíbeným učitelem rozloučit a zazpívaly mu píseň, kterou s nimi nacvičil učitel zpěvu J. Šťastný. Antonie vzpomíná, jak je Kořenský se slzami v očích ujistil, že na svoji bývalou třídu bude vždy rád vzpomínat.⁸³ Na základě dochovaného dopisu, který napsal Kořenský 28. 2. 1896, víme, že se do Litomyšle o několik let později znovu vrátil. Ohlašuje v něm svou přednášku konanou 8. 3. téhož roku. V dopise píše o tom, že pojedje v neděli ráno rychlíkem z Prahy a v Litomyšli jej mají očekávat v 11 hodin. Dále zmiňuje některé své požadavky ohledně přednášky a také pomůcky, které bude potřebovat.⁸⁴

Během školského působení v Litomyšli se prokázaly nejen Kořenského vynikající pedagogické ale také organizační schopnosti, které se projeví následně na smíchovské škole. Měl možnost setkat se tu s obrovským množstvím vzdělaných a hudebně nadaných lidí, mezi kterými našel i dobré přátelé. V neposlední řadě se i zde mohl věnovat svojí lásce k přírodě, kterou pak nadále rozvíjel během působení v Praze, kde se opět vrátil do prostředí domu *U Halánků*.⁸⁵

⁸² FALTYSOVÁ, Marie. *Učitel a cestovatel Josef Kořenský (1847-1938)*. In: Zprávy z muzeí od Trstenické stezky, Litomyšl 1969, s. 17.

⁸³ VAVROUŠEK, Bohumil. *Dr. Josef Kořenský (životopisná stat' a hrst přátelských vzpomínek k jeho devadesátce)*. Praha: soukromý tisk, 1937, s. 124.

⁸⁴ SOKA Svitavy, Dopis J. Kořenského z 28. 2. 1896, fond Tělocvičná jednota Sokol Litomyšl, kart. 57/2.

⁸⁵ TODOROVÁ, Jiřina – CHOVAŇEČEK, Jan: *Kolem světa*. Sběrka fotografií z cest Josefa Kořenského v Náprstkově muzeu asijských, afrických a amerických kultur. Praha: Národní muzeum, 2011, s. 14.

3 Život na Smíchově

3.1 Učitelem na měšťanské dívčí škole

Josef Kořenský nastoupil jako odborný učitel přírodovědy na dívčí měšťanskou školu na Smíchově v Přívozní ulici začátkem školního roku 1874/75. Smíchov se stal součástí Prahy až v roce 1922, ale v době příchodu Kořenského se rychle stavebně rozvíjel. Brzy vznikla Husova ulice (dnes Kořenského) a v ní byla založená v roce 1890 nová obecná a dívčí měšťanská škola, na které začal Kořenský učit hned, jak byla postavená. Kořenský se dále věnoval hudbě a na škole vedl hodiny zpěvu. Ředitelem školy byl v té době František Zoubek, který na návrh Kořenského obstaral hudební nástroj harmonium. Kořenský dokonce skládal skladby, které byly vytištěny ve *Výboru školních písní*. Kromě toho se stal členem smíchovského smyčcového kvarteta a zpěvackého spolku „Lukes“. Díky svému hudebnímu nadání se mohl účastnit různých zábav a slavností, na kterých získal mnoho známých a přátel. Mezi jeho přátele patřil např. malíř Antonín Waldhauser, který od roku 1880 na Smíchově vyučoval malbě, dalším byl např. praktický lékař na Smíchově Karel Chodounský, později basista spolku „Lukes“.

Na Smíchově pobývala v této době také známá osobnost, kterou byl Joachim Barrande, na jehož počest Kořenský podal návrh, aby jedna ze smíchovských ulic nesla jeho jméno.⁸⁶ Joachim Barrande byl slavný francouzský geolog a badatel v oboru českého útvaru silurského. Barrande se osobně znal i s Josefem Kořenským a jeho prostřednictvím půjčoval ostatním učitelům k nahlédnutí francouzská a anglická díla z oboru geologie.⁸⁷ Kořenský na smíchovské škole prosazoval názornou výuku, a tak často pořádal vycházky na místa, kde Barrande prováděl svůj výzkum. Přírodovědné výlety organizoval po celém Smíchovsku i Kladensku. Výhodou Kořenského byl lístek zdarma pro cestování železnicí druhou třídou, kterou mu zajistili ředitelé Západní a Duchcovské dráhy. Snadno se tak dostal do míst, kde rozšiřoval školní i své soukromé přírodovědné sbírky. Nepřestal se věnovat ani entomologii a za výzkumem brouků se vydával i do východních Čech. Stal se součástí Přírodovědného klubu, který byl založen již v roce 1870 a užíval si časté letní procházky po okolí Prahy, pravidelné ranní nedělní schůzky a přednášky.⁸⁸

⁸⁶ TODOROVÁ, Jiřina – CHOVANEČEK, Jan: *Kolem světa*. Sběrka fotografií z cest Josefa Kořenského v Náprstkově muzeu asijských, afrických a amerických kultur. Praha: Národní muzeum, 2011, s. 14.

⁸⁷ DUCHÁCKÁ, Terezie: *Dějiny smíchovského školství*. Praha: T. Duchácká. 1930, s. 61.

⁸⁸ TODOROVÁ, Jiřina – CHOVANEČEK, Jan: *Kolem světa*. Sběrka fotografií z cest Josefa Kořenského v Náprstkově muzeu asijských, afrických a amerických kultur. Praha: Národní muzeum, 2011, s. 14.

Josef Kořenský bohaté sbírky přírodnin získal později především během svých zahraničních cest. Sbírkou, které Josef Kořenský shromáždil, daroval různým institucím, ale především školám. V dnešní smíchovské škole v Kořenské ulici bychom našli mnohé vzácné exempláře. Ve školní kreslárně byla pořádána výstava předmětů, které Kořenský nasbíral během své cesty kolem světa. Do školní sbírky přispěli i jiní cestovatelé. Emil Holub škole věnoval některé ze svých vzácných exemplářů za výměnu kolekce známek dovezených z Kořenského procestovaných zemí. Jakmile Kořenský přijel na Smíchov, tak ho městská rada požádala, aby se staral o sbírku vycpaných ptáků, kterou město právě zakoupilo. Původně se sbírka měla stát součástí muzea, to bohužel z finančních důvodů nevyšlo a Kořenský rozhodl o tom, aby se sbírky ptáků rozdělily do smíchovské dívčí a chlapecké školy. Přesný počet sbírek pořízených Kořenským není znám, z určitosti lze za jeho sbírky označit pouze ty, které se dochovaly s jeho vlastnoručním popisem. Jeho sbírky se skládaly ze zkamenělin různých druhů, z vycpaných zvířat. Nechyběla ani entomologická sbírka obsahující kazetu preparátů housenek. Zcela jistě mezi nejatraktivnější patřily exempláře z tropických moří, které dovážel ze svých zahraničních cest.⁸⁹

3.1.1 Kořenského výuka

Když začal Josef Kořenský cestovat, tak se po svém návratu do školy vždy snažil o to, aby svoje nové poznatky a zážitky, co nejvíce přiblížil svým žákům. Hodiny přírodopisu zpestřoval různými ukázkami předmětů z bohatého školního kabinetu. Tabule byly plné maleb cizokrajných zvířat, jejichž náčrtky si žákyně s nadšením překreslovaly do svých školních sešitů. Kořenský se snažil všemi různými způsoby, aby žákyně přírodopis bavil. Takže pokud v hodinách právě probíraly téma o rybách, tak jim přinesl ochutnávku sledů, lososů, sardinek a mnoha jiných ryb. Z cizokrajných zemí jim přivezl také ananas, banány, japonské kdoule nebo zavařený zázvor z Číny. Hodiny přírodopisu vždy rychle uběhly a žákyním bylo líto, že je výuka u konce.⁹⁰ Kořenský ve své knize *Vzpomínky na domov a na cizinu* zmiňuje, jak jej po letech někdejší žáčky kontaktují a v dopisech v dobrém na svého učitele vzpomínají. Takto zněla slova v dopise jedné z žákyň, kterou Kořenský nazval jako pí. P. „*Ještě, než jsem k Vám chodila do školy, vyprávěl mi tatínek, jak umíte upoutati pozornost svých posluchaček kresbami na tabuli, necht' mluvíte v přírodopisných hodinách o čemkoli. Těšila jsem se na Vaši školu. Byla jsem nedočkavá, jak asi chutná sobí kýta, čínský*

⁸⁹ Tamtéž s. 15-16.

⁹⁰ KOŘENSKÝ, Josef. *Vzpomínky na domov a cizinu*. Státní nakladatelství v Praze, 1929, s. 14-15.

*závor a ty pochoutky, o kterých mi vypravovaly kamarádky ze školy měšťanské. Něčím takovým nemohla se pochlubit žádná škola“.*⁹¹ Kořenský pro svou výuku používal takové didaktické pomůcky, kterými svoje žáčky zaujal. Jeho snahy osvětově prezentovat a vyučovat svoje znalosti a zkušenosti z cest jsou doloženy výukovými tabulemi, které jsou uloženy v Náprstkově muzeu. Jedná se o závěsné nástěnné tabule z tmavě šedého papíru, které obsahují nalepené pohlednice, fotografie, výstřižky z novin, mapy, a dokonce kresby nejspíš samotného Kořenského. Jednotlivé tabule jsou zaměřeny tematicky podle určité země, kterou Kořenský procestoval.⁹² Výukové metody Josefa Kořenského byly inovativní, zábavné a velmi inspirativní. Oblíbeným pedagogem byl ale i díky jeho optimistickému přístupu a vždy veselé náladě. Kromě přírodopisu učil také fyziku, němčinu, zpěv, kreslení a měřičství.⁹³ U Kořenského bylo známo, že jeho největším pedagogickým vzorem byl Jan Amos Komenský. V této době se dá hovořit o jakémsi kultu J. A. Komenského, protože jeho zásady hlásala řada učitelů. Jedním z nich byl i ředitel smíchovské dívčí školy F. J. Zoubek, který založil spolek *Beseda učitelská* za účelem každoročně uctít památku Komenského a šířit jeho názory. Hlavní zásady Komenského hlásaly, aby byl učitel přívětivý, mírný a statečný. Žáci by měli být vyučováni v mateřském jazyce a neměli by být přetěžováni. Důležité je, aby poznávali přírodu, život, domov, a aby rozšiřovaly své znalosti a představy. Díky všem těmto zkušenostem následně žáci dokážou rozlišit škodlivé od prospěšného, nahodilé od nezbytného, což vede k posilování jejich charakteru a k mravnímu chování.⁹⁴

⁹¹ Tamtéž, s. 15.

⁹² TODOROVÁ, Jiřina – CHOVANEČEK, Jan: *Kolem světa*. Sbíрка fotografií z cest Josefa Kořenského v Náprstkově muzeu asijských, afrických a amerických kultur. Praha: Národní muzeum, 2011, s. 46.

⁹³ DUCHÁČKÁ, Terezie: *Dějiny smíchovského školství*. Praha: T. Ducháčková. 193., s. 58.

⁹⁴ STRNAD, Emanuel, *Didaktika školy národní v 19. století*, díl druhý. Praha: Státní pedagogické nakladatelství 1978, s. 31,81.

4 Josef Kořenský jako cestovatel

V době habsburské nadvlády, provázané policejní perzekucí a přísným dohledem nad společenským životem, neměli čeští cestovatelé jednoduché podmínky pro uskutečnění svých cest. Stísněné sociální i politické poměry vyháněly za hranice naší vlasti mnoho lidí. Nejprve lidé cestovali do zahraničí za prací, ale postupně se dveře začaly otevírat i cestovatelům za účelem bádání a objevování. Mezi cestovateli bychom našli dělníky, učence ale také dobrodružné a ctižádostivé lidi s přesně vypracovaným plánem cest. Zatímco v jiných státech byli cestovatelé financováni šlechtou, státem nebo bohatým jednotlivcem, u nás se hlavním podporovatelem stalo bohatnoucí měšťanstvo. Centrem českého cestovatelství byl již zmiňovaný dům *U Halánků* vedený Vojtou Náprstkem.⁹⁵ Náprstkův dům se stal v podstatě „přístavem“ českých cestovatelů. Vojta Náprstek se snažil cestovatele podporovat finančně, ale také jim dával různá doporučení, rady a zpřístupňoval časopisy nebo knihy o cestování. Četná korespondence svědčí o tom, že byl s mnoha cestovateli v neustálém kontaktu a snažil se plnit všechna jejich přání. Dopisy plné zážitků a nových zkušeností se následně četly na dýcháncích a slavných schůzkách v Náprstkově domě. Když se cestovatelé vrátili domů, hned směřovali k Náprstkům, kde vyprávěli o svých zážitcích, vystavovali přivezené artefakty, organizovali přednášky, výstavy a připravovali spisy.⁹⁶ Dobrým přítelem Vojty Náprstka byl samozřejmě i Josef Kořenský. Kořenský se domluvil s Náprstkem, že do domu *U Halánků* bude ze svých cest posílat věci, které nasbírá. Do domu tak přicházely balíky knih a různých publikací či bedny plné vzácných předmětů. Vždy když se blížil čas Kořenského návratu, tak mu Vojta Náprstek nechal připravit překvapení na uvítanou. Kořenský během slavnostního večera všem přátelům ukázal vše, co z cest dovezl a většinu předmětů odevzdal pro účely Náprstkova muzea.⁹⁷

Josef Kořenský své první cesty podnikl již během pobytu v Litomyšli, a to díky podpoře školního rady Šanty. V roce 1872 poprvé spatřil Alpy a v roce 1873 se účastnil světové výstavy ve Vídni. První příležitost k větší zahraniční cestě se mu naskytla v roce 1878 během Světové výstavy v Paříži, odkud vycestoval do Anglie a Belgie. Josef Kořenský své cesty plánoval většinou během školních prázdnin. V letech 1881-1891 o letních prázdninách navštívil skandinávské země, Rusko, Bulharsko, Srbsko, Rumunsko, Turecko,

⁹⁵ KUNSKÝ, Josef. *Čeští cestovatelé*. 2. díl. Praha: Orbis, 1961. Poznání světa (Orbis), s. 7-8.

⁹⁶ Tamtéž, s. 11-13.

⁹⁷ KODYM, Stanislav. *Dům u Halánků: vzpomínky na Vojtu Náprstka*. Praha: Československý spisovatel, 1955, s. 138-139.

Itálii a další evropské země. Evropu procestoval několikrát. Následně se vydal i na taková místa jako byla Sibiř, Kavkaz, Ural či východní Asie. Největším jeho cestovatelským počinem však byla jeho známá cesta kolem světa, kterou podnikl v letech 1893-1894 spolu se sládkem Karlem Řezníčkem z Hrubé Skály (1845-1914). Během téměř celoroční cesty poznali mnoho končin světa, kterými byly Spojené státy, Havajské ostrovy, Japonsko, pobřežní Čína, Jáva, Cejlon, Indie a Egypt. Za zmínku stojí také cesta po tehdy ještě nedostavěné ruské magistrále v roce 1887 a pozdější cesta do Austrálie a na Nový Zéland v letech 1900-1901, kam ho přilákal zejména zajímavý přírodopisný charakter obou zemí.⁹⁸ Tito dva cestovatelé byli první občané české národnosti, kteří obepluli a projeli celý svět. Tímto byl Kořenský řazen mezi významné cestovatele své doby, kterými byli Enrique Stanko Vráz, dr. Emil Holub a jeho přítel Vojtěch Náprstek.⁹⁹ Josef Kořenský nebyl výzkumným cestovatelem ani objevitelem a nepřekonával přírodní překážky, ale byl klidným pozorovatelem, který si ověřoval a doplňoval jemu již dávno známá fakta. Před tím, než na cestu vyrazil, tak si pečlivě nastudoval přírodní, sociální i hospodářské podmínky dané země, přesně si sestavil plán cesty a naučil se také místním jazykům. Díky tomu s klidným průběhem Kořenský absolvoval obrovský počet cest, jejichž výčet je obsažen v publikaci Todorové a Chovanečka. Jelikož popis cestování Kořenského není cílem této práce, tak se nebudu detailněji tomuto tématu věnovat a zaměřím se spíše na následný pedagogický přínos jeho cestování.¹⁰⁰

Díky obdivu ostatních byl Josef Kořenský v zahraničních cestách podporován mnohými institucemi. Roku 1893 dostal devíti měsíční dovolenou, kterou využil na cestu kolem světa a zároveň od zemského sněmu obdržel poměrně vysokou finanční podporu.¹⁰¹ Dále byl finančně podporován školními úřady, smíchovskou obcí a vídeňským ministerstvem kultu a vyučování. Zahraniční cesty byly Kořenskému umožněny také díky podpoře spolku *Svatobor* a mnoha tehdejších mecenášů, mezi které patřil zmíněný Vojta Náprstek. Samozřejmě i sám Kořenský cesty financoval ze svých úspor a honorářů z přednášek či ze své publikační činnosti.¹⁰²

⁹⁸ TODOROVÁ, Jiřina – CHOVANEČEK, Jan: *Kolem světa*. Sběrka fotografií z cest Josefa Kořenského v Náprstkově muzeu asijských, afrických a amerických kultur. Praha: Národní muzeum, 2011, s. 19, 21-22.

⁹⁹ PAKOSTA, Oldřich. *Entomologové Litomyšlska*, in.: *Pomezí Čech a Moravy*. Sborník prací ze společenských věd pro okres Svitavy, sv. 3, Litomyšl 1999, s. 55.

¹⁰⁰ KUNSKÝ, Josef. *Čeští cestovatelé*. 2. díl. Praha: Orbis, 1961. Poznání světa (Orbis), s. 126.

¹⁰¹ DUCHÁČKÁ, Terezie, *Dějiny smíchovského školství*. Praha: T. Ducháčková. 1930, s. 182.

¹⁰² KUNSKÝ, Josef. *Čeští cestovatelé*. 2. díl. Praha: Orbis, 1961. Poznání světa (Orbis), s. 126.

4.1 Osvětová a publikační činnost Kořenského

Josef Kořenský byl zastáncem názoru, že jako pedagog by měl, co nejvíce cestovat a obeznámit se s poměry ve světě. Nejlepší totiž je, když může pedagog předat svým žákům znalosti, které získal z vlastní zkušenosti. Na svých cestách pozoroval přírodu, hospodářskou, kulturní a náboženskou situaci v zemi, ale zaměřoval se také na fungování školství v jednotlivých zemích.¹⁰³ Během návštěv škol jiných národů se snažil najít inspiraci, která by vedla ke zlepšení výchovných a výukových podmínek v jeho vlastní učitelské praxi. Navštívil školy za polárním kruhem ve švédském Laponsku a v sousedním Finsku. Na vlastní oči viděl také, jak učitelé vyučují mládež v tatarských školách na Krymu a neopomněl ani školy v Turecku a Číně. Nejvíce jej upoutalo vyspělé japonské školství, jenž se vyznačovalo svou příjemnou atmosférou a vlídností vůči studentům. Kořenský tento pozitivní přístup následně přenesl i do své výuky na smíchovské škole.¹⁰⁴

Josef Kořenský díky své důslednosti a dobré přípravě všechny svoje cesty pečlivě zaznamenával, protože jeho hlavním cílem bylo předat své nové znalosti co nejširšímu okruhu lidí. O svých cestách pronesl stovky přednášek, napsal velké množství cestopisných, národopisných a přírodopisných článků. Kořenský jakožto výborný a humorný vypravěč, společensky zběhlý člověk a obratný učitel napsal lehké cestopisné dílo, jenž si může přečíst každý, ale zejména mládež, které bylo určeno. Jako zkušený pedagog věděl, jaký styl vyprávění má zvolit, aby čtenáře nezatěžoval přehnanou odborností, ale zároveň, aby informace podal s popudem o zvědavost a hlubší přemýšlení.¹⁰⁵ Spisovatelské sklony Josefa Kořenského se projevily ještě před jeho příchodem do Litomyšle. Jak již bylo zmíněno, tak svůj první článek „O stáří lidského pokolení“ napsal během působení v Radnicích v roce 1870. Po několika drobnějších člancích v roce 1876 vyšly „Geologické obrázky pro okolí smíchovské“, byl to v podstatě průvodce po geologických památkách pražského okolí.

Zpočátku se věnoval psaní knih s přírodovědným zaměřením, mezi které patřil botanický spis s názvem „Květena jarní“ a „Rostlinstvo v bájích, pověstech a obyčejích“.¹⁰⁶

¹⁰³ TODOROVÁ, Jiřina – CHOVAŇEČEK, Jan: *Kolem světa*. Sběrka fotografií z cest Josefa Kořenského v Náprstkově muzeu asijských, afrických a amerických kultur. Praha: Národní muzeum, 2011, s. 19.

¹⁰⁴ KOŘENSKÝ, Josef. *Vzpomínky na domov a cizinu*, Státní nakladatelství v Praze, 1929, s. 29-33.

¹⁰⁵ KUNSKÝ, Josef. *Čeští cestovatelé*. 2. díl. Praha: Orbis, 1961. Poznání světa (Orbis), s. 126.

¹⁰⁶ FALTYSOVÁ, Marie. *Učitel a cestovatel Josef Kořenský (1847-1938)*. In: Zprávy z muzeí od Trstenické stezky. Litomyšl 1969, s. 19.

Po zahájení cestovatelské kariéry začíná sepisovat svoje poznatky a zážitky do cestopisných knih. Cestopisy byly velmi oblíbenou četbou již od antických dob. Díky nim se lidé dozvídali o tom, jak se žije v jiných krajinách, jaká tam je kultura. V minulých dobách nebylo pro většinu obyvatel jednoduché cestovat, a proto lidé nadšeně četli o neznámých zemích, které si mohli představit díky vyprávění cestovatelů. Existovaly cestopisy básnické, fantazijní, či dobrodružné ale i ty, které věrohodně líčily zprávy a události z jiných zemí. Cestopisy se řadily mezi oblíbenou četbu také kvůli tomu, že byly psány zajímavě a poutavě. Kromě informací o cizích národech a kulturách obsahovaly vlastní zážitky autora se zábavnými historkami, které bychom našly i v díle Kořenského. První jeho cestopisná kniha s názvem „Na Krym“ popisující cestování po jižní Rusi, byla vydána v roce 1896. Dva roky poté, co se vrátil z úspěšné cesty kolem světa, vyšlo dvousvazkové dílo „Cesta kolem světa 1893-1894“, které bylo později upraveno i pro mládež. Cestu na jižní polokouli, tedy do Austrálie, Nového Zélandu a dalších zemí Josef Kořenský literárně zpracoval ve dvoudílné knize „K protinožcům“, která vyšla v letech 1901-1903. Knihu o pár let později přepracoval do podrobnějšího, celkem dvanáctisvazkového díla. Kořenského literární činnost byla rozsáhlá, kromě toho, že vyšlo více než padesát jeho samostatných knih, byl autorem také několika seti přírodovědeckých a pedagogických článků v různých časopisech.¹⁰⁷ Kořenského dílo bylo čtivé, zábavné a plné zajímavé faktografie, zasahující do mnoha oborů lidského konání a vědění. Jeho tvorba přispěla k rozšíření obzorů mládeže, ale i širší veřejnosti. O své pestré dojmy se děлил prostřednictvím mnoha přednášek a ve dvacátých letech 20. století byl společně s cestovatelem a přítelem E. St. Vrázem první, kdo o svých cestách promluvil na vlnách rozhlasu.¹⁰⁸

O tom, že byl Kořenský skromný člověk, který netoužil po slávě a velkém obdivu, svědčí vzpomínka ředitele obecné měšťanské školy v Litomyšli Františka Zörniga, který do zápisu školní kroniky k 70. výročí Kořenského narozenin napsal: „*Pamatujeme se ještě z mládí, jak nás vždy jeho cestopisy zajímaly. Kořenský zcestoval celý svět. Nečinil však ze svých výzkumů nijakého obdivu a nedělal si také nijaké reklamy.*“¹⁰⁹ Dokladem toho, že Kořenský byl uznávaným spisovatelem i učitelem je to, že jeho články o zeměpisu, prodchnuté jeho výchovným i vlasteneckým citem, byly otištěny ve dvou dílech čítanky pro

¹⁰⁷ TODOROVÁ, Jiřina – CHOVAŇEČEK, Jan: *Kolem světa*. Sbíрка fotografií z cest Josefa Kořenského v Náprstkově muzeu asijských, afrických a amerických kultur. Praha: Národní muzeum, 2011, s. 42-43.

¹⁰⁸ Tamtéž, s. 46.

¹⁰⁹ Kronika měšťanské školy dívčí v Litomyšli z let 1875-1904, OA Litomyšl, fond Měšťanská škola dívčí v Litomyšli, inv. č. 7.

střední školy z roku 1901. Pro svoje odborné znalosti byl již v roce 1896 vybrán do komise, která měla upravit školní čítanky. Kořenského literární sloh je dodnes velmi živý, poutavý a přístupný všem vrstvám čtenářů. Jeho knihy jsou jakýmsi lidovým zeměpisem světa, plný exotiky s napínavým a dobrodružným rázem. Cestopisy Kořenského mají ale obrovskou cenu i dnes, protože díky nim si můžeme představit, jak vypadal svět v 19. století, jaké zvyklosti lidé dodržovali a jakým způsobem se vzdělávali v době, kdy bylo školství teprve na začátku svého rozkvětu.¹¹⁰

4.2 Životní úspěchy a ocenění Josefa Kořenského

Závěrem je na místě abych shrnula úspěchy a ocenění, kterých během svého dlouhého života Josef Kořenský dosáhl. Začala bych jeho působením v oblasti přírodních věd, ve které byl považován za významného přírodovědce. Spolupracoval s mnoha odbornými přírodovědeckými institucemi a neustále rozšiřoval své vzdělání v oblasti přírodních věd návštěvami přednášek z medicíny a přírodovědy na Karlově univerzitě. Kromě toho často docházel do laboratoře Českého muzea a stal se členem Komitétu pro přírodovědecký výzkum Čech.¹¹¹ Jak bylo u Kořenského zvykem i v předešlých městech jeho učitelského působení, tak i na Smíchově se účastnil veškerého společenského dění. V roce 1883 a také v následujících letech byl součástí velkých národních oslav smíchovského odboru Ústřední Matice Školské.¹¹² Ústřední matice školská byla založená v roce 1880 v době, kdy vrcholil národnostní konflikt mezi Čechy a Němci. Vznikla jako protiva k německému spolku Schulverein, který se vyznačoval silnými poněmčovacími snahami. Matice organizovala různé akce, jejichž výtěžky putovaly na podporu českého vzdělání a výstavbu českých škol.¹¹³ Josef Kořenský měl o slavnostech na starost vydávání *Pamětních listů*, do kterých přispívali známé spisovatelky a spisovatelé. Byly to v podstatě malé národní almanachy s ilustracemi. Kořenskému se nejednou do nich podařilo umístit něco, co se tehdejší cenzuře nelíbilo. První Pamětní list, vydaný v roce 1884 cenzura dokonce zkonfiskovala. Kořenský problém vyřešil tak, že hned vzápětí vydal nový list a nezapomněl v něm dodat větu: „Po konfiskaci druhé vydání.“ Tím se situace stala

¹¹⁰ FALTYSOVÁ, Marie. *Učitel a cestovatel Josef Kořenský (1847-1938)*. In: Zprávy z muzeí od Trstenické stezky, Litomyšl 1969, s. 19.

¹¹¹ PAKOSTA, Oldřich, *K životu a dílu učitele, spisovatele, cestovatele a entomologa Josefa Kořenského*, Vlastivědný sborník, Ústí nad orlicí, 1998, s. 79.

¹¹² SOVÁK, Zdeněk: *RNDr. h. c. Josef Kořenský, přírodovědec, pedagog, cestovatel a spisovatel*. Životopisný nástin. In: Klub přátel starého Smíchova. Výroční zpráva za rok 1938. Praha 1938, s. 36.

¹¹³ TODOROVÁ, Jiřina – CHOVAŇEČEK, Jan: *Kolem světa*. Sbírká fotografií z cest Josefa Kořenského v Náprstkově muzeu asijských, afrických a amerických kultur. Praha: Národní muzeum, 2011, s. 17.

nepříjemnou spíš pro c. a k. policii než pro Matici. Slavnosti trvaly dva dny a pořádaly se na bývalé Královské nově přejmenované na Císařskou louce na Smíchově. Matiční slavnosti byly zahájeny průvodem městem za hudebního doprovodu kapely, za níž šli členové spolku a krojované skupiny. Program zajišťovaly smíchovské spolky a na jeho organizaci dohlížel smíchovský purkmistr. Tělocvičný spolek Sokol na louce pořádal sportovní hry, závody či večerní vypouštění lampionů. O zábavu se postaraly ochotníci se svými divadelními představeními a hudební zážitek předvedly pěvecké spolky, učitelé se věnovali dětem a vymýšlely pro ně různé hry. Příchozí si mohli vyzkoušet střílet ze zbraně na střelnici nebo napjatě pozorovat provazolezce. Na břehu Vltavy se konala Benátská noc, kterou připravil smíchovský veslařský klub a spolek tkalců předváděl vypouštění balonu. Na louce nechyběly ani zvěřince, kejklíři, kolotoče a mnohé další atrakce. Návštěvníci se mohli občerstvit v bufetech, do kterých obchodníci darovali potraviny a nápoje. Kromě pobavení lidí, bylo však hlavním cílem získání finančních prostředků pro budování nových českých škol. Díky snaze všech zúčastněných se vždy nasbíral velký obnos peněz, který sloužil na dobré účely.¹¹⁴

V roce 1891 zemřel ředitel Zoubek a bylo jasné, že na jeho místo nastoupí jako jediný zájemce Josef Kořenský. Funkci ředitele zastával bez přestávky celých 17 let a jako pedagog dohromady odsloužil 40 let. Ve stejném roce byl zvolen předsedou c. k. okresní školní rady a stejně tak i rok poté. Výrazným oceněním pedagogických schopností Josefa Kořenského bylo jeho zvolení do funkce c. k. okresního školního inspektora v letech 1891-1892. Kořenský byl za své učitelské zásluhy mnohými obdivován. V roce 1886 a 1893 mu bylo za vynikající učitelské služby uděleno stipendium císaře Františka Josefa I., které Josef Kořenský použil na financování svých cest.¹¹⁵

Kořenský vždy zdůrazňoval, jak důležité je mít veselou náladu a radost ze života: „*Radostná práce vdechuje člověku veselou náladu a chuť k povolání a životu, takže se stáváme přívrženci osvědčené rady: Škoda každého dne, ve kterém jsme se nezasmáli.*“¹¹⁶ Neustále optimistický a srdečný Kořenský byl vítán mezi svými přáteli v intelektuálních kruzích, kromě toho byl členem mnoha spolků a odborných společností. V roce 1899-1900 byl zvolen revizorem sbírek českého muzea. Dále od roku 1902 působil v komitétu pro

¹¹⁴ SOVÁK, Zdeněk: *RNDr. h. c. Josef Kořenský, přírodovědec, pedagog, cestovatel a spisovatel. Životopisný nástin.* In: Klub přátel starého Smíchova. Výroční zpráva za rok 1938. Praha 1938. s. 36.

¹¹⁵ DUCHÁČKÁ, Terezie, *Dějiny smíchovského školství.* Praha: T. Ducháčká. 1930, s. 182.

¹¹⁶ KOŘENSKÝ, Josef. *Vzpomínky na domov a cizinu,* Státní nakladatelství v Praze, 1929, s. 14.

dokončení Barrandova díla na Smíchově. V roce 1904 byl jmenován správním výborem muzea království Českého členem komitétu pro přírodovědecká prozkoumání Čech. Vykonal také funkci inspektora muzejních sbírek geologicko-paleontologických.¹¹⁷ V roce 1922 se stal řádným členem Orientálního ústavu a od roku 1937 mu patřilo čestné členství v Československé společnosti zeměpisné. V rámci spolků působil v Klubu Starosmíchováků a přátel starého Smíchova, v Československém červeném kříži atd. Josef Kořenský se často objevoval i v různých intelektuálních společnostech a k těm nejvýznamnějším patřila večerní beseda „Dlouhý stůl“. Tato společnost, která se skládala z mnoha významných představitelů vědy, umění, literatury i průmyslu se pravidelně scházela od 80. let 19. století až do první světové války v pražských restauracích, v hotelu Paříž a také v Obecním domě. V této intelektuální společnosti rezonovala jména mnoha významných osobností tehdejší doby, kterými byli např. František Křížík, Alois Jirásek, Jaroslav Vrchlický, Vojtěch Hynais, Josef Václav Myslbek a mnozí další. Kromě toho byl Josef Kořenský hostem mnoha rodin, u nichž se scházela vzdělanecká a vlastenecká společnost. Dalo by se říct, že druhým domovem mu byla domácnost jeho nejlepšího přítele dramatika a právníka Josefa Štolby, kterého navštěvoval v Nechanicích, Pardubicích, a nakonec v Praze na Vinohradech. V létě Josef Kořenský pravidelně jezdil na ozdravné pobyty nebo jiná místa, kde si mohl odpočinout společně se svými přáteli.

Významnost osobnosti Josefa Kořenského si uvědomovali již jeho současníci, kteří oceňovali jeho přínos pro rozšiřování obzoru české společnosti. Největší poctou pro něj bylo udělení čestného doktorátu na přírodovědecké fakultě Karlovy univerzity dne 24. května 1927 za celoživotní práci a zásluhy o popularizaci přírodních věd.¹¹⁸ 14. srpna 1932 byla v Krnsku na bývalém mlýně rodiny Kořenských odhalena pamětní deska Dr. Josefa Kořenského a redaktora a spisovatele Karla Krouského (1823-1909). Na desce je nápis: „Z toho mlýna vyšli dva naši znamenití krajané, dr. Josef Kořenský, cestovatel a spisovatel, jako žák zdejší jednotřídky 1854 – Karel Krouský, redaktor a spisovatel, jako vůdce Národní gardy 1848. Věnovala r. 1932 místní tělocvičná jednota Sokol“.¹¹⁹

¹¹⁷ DUCHÁČKÁ, Terezie, *Dějiny smíchovského školství*. Praha: T. Ducháčká. 1930, s. 183.

¹¹⁸ TODOROVÁ, Jiřina – CHOVAŇEČEK, Jan: *Kolem světa*. Sbíрка fotografií z cest Josefa Kořenského v Náprstkově muzeu asijských, afrických a amerických kultur. Praha: Národní muzeum, 2011, s. 47.

¹¹⁹ SOVÁK, Zdeněk: *RNDr. h. c. Josef Kořenský, přírodovědec, pedagog, cestovatel a spisovatel*. Životopisný nástin. In: Klub přátel starého Smíchova. Výroční zpráva za rok 1938. Praha 1938, s. 37.

Ještě ve svých 91 letech Josef Kořenský překvapoval svoji fyzickou i duševní svěžestí. Každý den četl české i zahraniční časopisy a vyřizoval četnou korespondenci od svých přátel z domova i ze světa. Vždy usměvavý, humorný a přívětivý ve svém bytě na Arbesově náměstí přijímal návštěvy svých dobrých přátel, se kterými hovořil o nejnovějších událostech. Josef Kořenský svá poslední léta života prožil spokojeně bez zdravotních problémů a zemřel 8. října v roce 1938.¹²⁰

¹²⁰ Tamtéž s. 40.

Závěr

Josef Kořenský se řadil mezi významné osobnosti 19. století, které přispěly ke společenskému a hospodářskému rozvoji českých zemí v období habsburské vlády. Přestože tento rozvoj provázely různé nesnáze, tak mnoho osobností zanechalo hlubokou stopu v české kultuře, umění, technice a literatuře. Bylo to období, kdy docházelo k zakládání spolků, lidé se scházeli a vzájemně se vzdělávali. K těmto lidem patřil i Josef Kořenský, který k české vzdělanosti přispěl zejména díky svým poznatkům ze zahraničních cest. Josef Kořenský byl díky svým dobrým povahovým vlastnostem nejen oblíbeným pedagogem, ale i přítelem. Ve společnosti byl váženým člověkem, k němuž ostatní vzhlíželi a vyjadřovali mu svůj obdiv. Typické charakterové vlastnosti Kořenského byly laskavost, dobrá nálada a duševní vyrovnanost a nejspíš proto se dožil v dobré kondici harmonického stáří.

Josef Kořenský byl, jak se říká, člověk na správném místě. Již od útlého dětství se zajímal o přírodu a o svět kolem sebe. Vše, co bylo objektem jeho bádání, důkladně prozkoumal, aby mohl předat své nové poznatky ostatním. Nebylo tedy překvapením, že se během studia rozhodl pro učitelskou profesi. Za jeho mladých let na něj měl pozitivní vliv pobyt v Mladé Boleslavi a později v Praze. V těchto městech měl možnost potkat mnoho významných a vzdělaných lidí, kteří v sobě měli zakořeněné národní citění. Po sporech v Litomyšli se tak mohl do Prahy vrátit a obnovit své kontakty zejména s přírodovědci a nadále rozšiřovat své přírodovědecké vzdělání, které využil na svých dalekých cestách.

Jako učitel si prošel mnoha nesnázemi. Potěšení mu však přinášel zájem žáků, mezi kterými byl velmi oblíbený díky svým rozsáhlým znalostem v oblasti přírodovědy. Prosazoval zejména názorné ukázky a kresby, aby si tak děti lépe mohly představit, jak to v přírodě funguje. Když získal první učitelské zkušenosti v Radnicích u Rokycan, ucházel se o místo v Litomyšli. Učil zde pouze čtyři školní roky, ale i tak byla jeho přítomnost pro zdejší kraj velkým přínosem. Litomyšl v druhé polovině 19. století byla městem, kde se setkávalo mnoho významných osobností, které se podílely na utváření národního obrození. Byla to doba, kdy se zde scházela inteligence podporující češství, mezi kterou patřil také Kořenský, kvůli čemu však musel čelit mnoha konfliktům s kontrolními úřady. To ho ale nezastavilo v tom, aby svou pedagogickou profesi vykonával naplno a věnoval se svým žákům, kteří jej zbožňovali. Děti, příroda, hudba a touha po poznání světa se staly láskami, které vyplnily život tohoto nesmírně činorodého člověka, který po sobě zanechal velkou a nesmazatelnou stopu.

Seznam pramenů a literatury

PRAMENY

Kronika měšťanské školy dívčí v Litomyšli z let 1875-1904, OA Litomyšl, fond Měšťanská škola dívčí v Litomyšli, inv. Č. 7.

Státní okresní archiv Svitavy se sídlem v Litomyšli, Dopis J. Kořenského z 28. 2. 1896, fond Tělocvičná jednota Sokol Litomyšl, kart. 57/2.

Státní okresní archiv Svitavy se sídlem v Litomyšli, Kronika chlapecké školy v Litomyšli z let 1848-1879, fond Národní škola chlapecká v Litomyšli, inv. č. 1.

Státní okresní archiv Svitavy se sídlem v Litomyšli, Kronika obecné a měšťanské dívčí školy v Litomyšli.

Státní okresní archiv v Litomyšli, fond Místní školní rada v Litomyšli, kart. 1 Korespondence 1873-1904.

Státní okresní archiv v Litomyšli, Protokoly o učitelských na obecné škole v Litomyšli odbývaných konferencích 1871-1883, fond Národní škola chlapecká v Litomyšli, inv. č. 5.

Zákon č. 455/1919 Sb. ze dne 24. července 1919, kterým se zrušuje celibát literních a industriálních učitelek na školách obecných a občanských (měšťanských) v republice Československé, Pozn.: Zákon má zpětnou platnost od 1. listopadu 1918 (zpětná účinnost od 1. listopadu 1918).

Zápisy ze schůzí městského obecního zastupitelstva v Litomyšli z let 1868-1870, OA Litomyšl, fond Archiv města Litomyše. Odd. III., Správa města 1850-1945, inv. č. 53.

LITERATURA

CIPRO, Miroslav, *Karel Slavoj Amerling (1807-1884)*, In: časopis *Pedagogika*, 1/1986.

DUCHÁČKÁ, Terezie, *Dějiny smíchovského školství*. Praha: T. Ducháčková. 1930.

FALTYSOVÁ, Marie. *Učitel a cestovatel Josef Kořenský (1847-1938)*. In: *Zprávy z muzeí od Trstenické stezky*, Litomyšl 1969.

GLOSER, J. J., *Litomyšl: městem krok za krokem*. Praha: Argo, 2005.

KODYM, Stanislav. *Dům u Halánků: vzpomínky na Vojtu Náprstka*. Praha: Československý spisovatel, 1955.

KOŘENSKÝ, Josef. *Vzpomínky na domov a cizinu*. Státní nakladatelství v Praze, 1929.

- KUNSKÝ, Josef. *Čeští cestovatelé*. 2. díl. Praha: Orbis, 1961. Poznání světa (Orbis).
- KUZMIN, Michail Nikolajevič. *Vývoj školství a vzdělání v Československu*. Praha: Academia, 1981.
- LENDEROVÁ, Milena, Tomáš JIRÁNEK a Marie MACKOVÁ. *Z dějin české každodennosti: život v 19. století*. Vydání druhé, doplněné. Praha: Univerzita Karlova, nakladatelství Karolinum, 2017.
- MORKES, František. *Devětkrát o českém školství: (přehledný průvodce)*. V Praze: Pedagogické muzeum J.A. Komenského, 2004.
- MORKES, František. *Učitelé platy, evergreen několika století*. In: Učitelé noviny. roč. 108, 2005, č. 22.
- NEJEDLÝ, Zdeněk: *Tisíc let života českého města II*. Praha 1953, státní nakladatelství politické literatury.
- PAKOSTA, Oldřich, *K životu a dílu učitele, spisovatele, cestovatele a entomologa Josefa Kořenského*, Vlastivědný sborník, Ústí nad orlicí, 1998.
- SKŘIVÁNEK, Milan, *Litomyšl 1259-2009 město kultury a vzdělávání*. Litomyšl 2009.
- SOVÁK, Zdeněk: *RNDr. h. c. Josef Kořenský, přírodovědec, pedagog, cestovatel a spisovatel*. Životopisný nástin. In: Klub přátel starého Smíchova. Výroční zpráva za rok 1938. Praha 1938.
- STRNAD, Emanuel, *Didaktika školy národní v 19. století*, díl druhý. Praha: Státní pedagogické nakladatelství 1978.
- STRŽÍTESKÝ, František Ambrož, *Stručný přehled dějin gymnázia v Litomyšli*. Litomyšl 1948.
- ŠTVERÁK, Vladimír, *Stručné dějiny pedagogiky*. 2. Vydání. Státní pedagogické nakladatelství, n. p., Praha 1988.
- ŠTVERÁK, Vladimír a Milada ČADSKÁ. *Stručný průvodce dějinami pedagogiky*. Praha: Karolinum, 1997.
- VALIŠOVÁ, Alena; KASÍKOVÁ, Hana a kol. *Pedagogika pro učitele*. Praha: Grada, 2007.